

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик дошкільної освіти

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

з теми: **«ЕКОНОМІЧНЕ ВИХОВАННЯ ТА ФОРМУВАННЯ
ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ГРИ»**

Виконала: здобувачка вищої освіти
освітньої програми Дошкільна освіта,
спеціальності 012 Дошкільна освіта
денної форми здобуття вищої освіти
Кушнір Софія Олександрівна

Керівник: **Бабюк Т. Й.**,
кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри теорії та
методик дошкільної освіти

Рецензент: **Лазарович Н. Б.**,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики
дошкільної і спеціальної освіти
Карпатського національного
університету імені Василя Стефаника

Кам'янець-Подільський, 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	8
1.1. Економічне виховання та формування підприємницької діяльності у дітей старшого дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема	8
1.2. Форми і методи економічного виховання дітей старшого дошкільного віку	15
1.3. Ігрові технології як засіб економічного виховання дітей старшого дошкільного віку	22
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДИКИ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ГРИ	29
2.1. Методика формування елементарних економічних уявлень у дошкільному віці	29
2.2. Зміст і завдання підготовки фахівців дошкільної освіти до економічного виховання дітей дошкільного віку	38
2.3. Експериментальна методика економічного виховання та формування підприємницької діяльності у дітей старшого дошкільного віку	43
2.4. Характеристика результатів експериментальної системи роботи	51
ВИСНОВКИ	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	61

ВСТУП

Актуальність дослідження. Питання рівня економічної освіти дітей та молоді в останні роки набуло критичного значення. В умовах глобальної економічної турбулентності, стрімкої інфляції та постійної трансформації ринку, суспільство потребує нового рівня фінансової стійкості та цифрової економічної грамотності. Нестача базового економічного розуміння, особливо у сфері криптовалют, фінансових пірамід та кібершахрайства, робить громадян вразливими до соціально, екологічно та економічно нестійких моделей поведінки та споживання.

Економічне виховання сьогодні – це не просто формування бережливості, а інтегрований процес розвитку сучасного економічного мислення, що включає етичні аспекти підприємливості, відповідального ставлення до ресурсів (у тому числі цифрових), працелюбності, гнучкості та здатності до критичного аналізу фінансової інформації. Для забезпечення подальшої стійкої відбудови економіки держави життєво необхідно здійснити фундаментальний ціннісний зсув у ставленні до продуктивної діяльності, раціонального використання ресурсів та усвідомлення важливості державної, комунальної та приватної власності.

Економічне виховання як актуальна проблема сучасності вивчається в психологічних, педагогічних та соціальних напрямках наукових досліджень. Ефективність економічного виховання дітей старшого дошкільного віку підтверджено у публікаціях українських вчених А. Арєф'євої, О. Бас, С. Костюка, В. Моргуна та ін. Внесок у теоретико-методологічну базу теми зробив Ж. Піаже, який розробив теорію когнітивного розвитку та наголошував на важливості гри в навчанні та розвитку.

Питання економічної соціалізації дошкільника та її вектори в цифровій реальності потребує комплексної педагогічної відповіді. Повсякденне життя сім'ї, де часто обговорюються питання сімейного бюджету, кредитів та вибору

товарів онлайн, формує первинний емпіричний досвід. Саме в цій точці педагог стає навігатором, який допомагає дитині правильно осмислити складні економічні явища, адаптуючи їх до доступних понять.

У зв'язку з реформуванням освіти науковий пошук сфокусувався на інноваційних освітніх технологіях. Сучасні дослідження активно вивчають формування нового типу економічного мислення з акцентом на фінансову екологію (зв'язок економії ресурсів та екологічної відповідальності), інтеграцію економічних понять у сюжетно-рольові ігри, моделювання міні-бізнесу та торговельних операцій у закладі дошкільної освіти, розробку адаптивних цифрових та ігрових методів навчання дошкільників (А. Богущ, Н. Гавриш, Н. Грама), формування економічної грамотності з урахуванням викликів цифрового громадянства (безпечне ставлення до особистих даних, розуміння рекламних маніпуляцій).

Реалізація засад Базового компоненту дошкільної освіти в Україні обумовлює необхідність систематичного залучення дітей до засвоєння елементарних економічних концепцій та розробки чіткої програми економічної просвіти [2]. Сутність економічної освіти найповніше розкривається через систему завдань національного виховання, формуючи у дітей почуття господаря та господарської відповідальності, підприємливості та ініціативності [34, с. 4].

Високий рівень економічної культури забезпечується не лише знаннями, а й набуттям первинного економічного досвіду підприємницької діяльності. Формування цього досвіду розпочинається, коли дитина вчиться самостійним вольовим діям, налагоджує продуктивну взаємодію з однолітками у грі та праці, усвідомлюючи власне місце у системі взаємовідносин. Це стає можливим у старшому дошкільному віці, коли відбувається становлення особистісної природи та її базових психічних підстав. Спеціалізовані програми економічної соціалізації ставлять за мету формування економічної свідомості, навчаючи поваги до підприємництва, орієнтуванню в сучасній рекламі (особливо в онлайн-форматі), раціональному витрачанню

кишенькових коштів, а також усвідомленню необхідності планування та розрахунку на власні можливості. Сензитивний період старшого дошкільного віку, завдяки високій пластичності пам'яті, уваги та уяви, є ідеальним часом для формування творчих уявлень про ефективну економіку та виробничі відносини. Чим раніше розпочато цей процес, тим більш усвідомленими, раціональними та розумними будуть подальші фінансові вчинки дитини, адже саме тоді формується первісний досвід елементарних економічних відносин.

Економічне виховання дошкільників нерозривно пов'язане з трудовим вихованням, яке залишається провідною категорією для формування розуміння цінності створеного продукту та оплати праці. Проте сьогодні воно доповнюється необхідністю розвитку фінансової етики та відповідального споживання, що є запорукою успішної економічної соціалізації у динамічному світі.

Отже, актуальність проблеми, потреба у науково-теоретичному та практичному дослідженні означених питань зумовили вибір теми дослідження **«Економічне виховання та формування підприємницької діяльності у дітей старшого дошкільного віку засобами гри»**.

Мета дослідження: обґрунтувати можливості використання ігор економічного спрямування у процесі економічного виховання та формування підприємницької діяльності дітей старшого дошкільного віку.

Завдання дослідження:

1. Висвітлити концептуальні засади економічного виховання дітей старшого дошкільного віку.
2. Здійснити аналіз педагогічного досвіду з використання ігрових технологій для формування економічних знань та формування підприємницької діяльності дітей старшого дошкільного віку.
3. Визначити критерії та показники, виявити рівні сформованості економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку.
4. Укласти збірник ігор системи ігрових завдань економічного спрямування як засобу економічного розвитку старших дошкільників та

формування підприємницької діяльності.

5. Розробити та експериментально перевірити ефективність методики використання системи ігрових завдань економічного змісту для формування початкових основ економічних знань та підприємницької діяльності у дітей старшого дошкільного віку.

Об'єкт дослідження: процес економічного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: зміст, форми та методи економічного виховання та формування підприємницької компетентності у дітей старшого дошкільного віку.

Для досягнення мети використано **методів дослідження**, а саме:

1) *теоретичні:* аналіз (історико-педагогічний, порівняльний) філософської, психологічної, педагогічної літератури для розкриття сутності й особливостей процесу економічного виховання та формування підприємницької діяльності старших дошкільників, моделювання та проектування для визначення логічної структури дослідження й розробки моделі освітньо-виховної роботи з дітьми;

2) *емпіричні:* спостереження, інтерв'ювання дітей, бесіда, анкетування старших дошкільників та їхніх батьків; констатувальний, формувальний та контрольний етапи педагогічного експерименту для перевірки результативності педагогічних умов підвищення рівня сформованості економічної компетентності та підприємницької діяльності дітей старшого дошкільного віку; використання дидактичних, ситуативних та сюжетно-рольових ігор (ігри-стратегії);

3) *математичні методи* для обробки та інтерпретації результатів дослідження.

Практичне значення дослідження полягає у розробленні методики формування економічної компетентності та підприємницької діяльності дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти; створено добірку ігор економічної спрямованості для дітей старшого дошкільного віку,

що сприяють формуванню системи соціально-економічних уявлень, збагаченню первинного економічного досвіду та формуванню підприємницької діяльності у дітей старшого дошкільного віку.

Базою дослідження був Комунальний заклад «Заклад дошкільної освіти №59 Вінницької міської ради міської ради».

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження обговорено на конференціях різних рівнів.

Публікації. Основні результати дослідження викладено в 2 наукових публікаціях.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Економічне виховання та формування підприємницької діяльності у дітей старшого дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема

Сучасне суспільство переживає період інтенсивної модернізації, тотальної інформатизації та прискореного технологічного проектування. Стрімке розширення інформаційного простору, виникнення інноваційних технологій у науково-виробничій сфері, а також зростання значення світових економічних, політичних і соціокультурних взаємозв'язків – усі ці фактори кардинально змінюють сфери людської активності. Прагнення держави до збалансованого соціально-економічного поступу значно підвищує цінність економічної обізнаності для кожного громадянина, починаючи з раннього віку.

На сьогоднішньому етапі розвитку освітньої системи її визначальними рисами є динамізм, інноваційність та висока інтенсивність. Реформування суспільної сфери передбачає запровадження нових механізмів господарювання, бізнесу та підприємницької діяльності, що неминуче вимагає формування нових якостей особистості та підвищення її особистої економічної культури. У теперішніх реаліях елементи первинної економічної освіти дітей слід розглядати як базовий чинник їхньої соціалізації, який глибоко впливає на становлення особистості, формуючи її відповідальне ставлення до матеріальних і духовних надбань спільноти [12, с.24].

Побудова соціально орієнтованої ринкової економіки в Україні неможлива без докорінних змін у системі економічної освіти, головна місія якої полягає у підготовці дітей до усвідомленого дорослого життя в

актуальних умовах. Показниками такої готовності є формування особистісної культури, невіддільною складовою якої є економічна культура та економічна компетентність. Дитина з перших років життя занурюється у складне економічне середовище. Щодня вона зустрічається з масштабною рекламою (у тому числі цифровою), процесами купівлі–продажу та обміну. Це ставить перед системою дошкільної освіти стратегічне завдання економічної соціалізації та формування економічної компетентності, що дозволить малюкові орієнтуватися у складних фінансових термінах та набутти стартового економічного досвіду [14].

Елементи початкової економічної освіти в сучасному контексті є мікрофактором соціалізації, що має значущий вплив на формування особистості, закладаючи її ставлення до цінностей суспільства. Тому науково-педагогічна спільнота приділяє особливу увагу формуванню економічної компетентності саме у дошкільному віці, коли відбувається фундаментальне закладення основ економічного світогляду, набувається первинний досвід елементарних економічних взаємин і формується відповідальне ставлення до господарювання. Знання та досвід, здобуті в цей час, допомагають дітям краще адаптуватися та усвідомити соціальне оточення в нових економічних реаліях. Найважливішим критерієм результативності економічної освіти є її безперервність та ефективність, що забезпечується послідовним поетапним підходом [22].

У наукових працях останніх років формування економічних компетенцій у період дошкільного дитинства визнається важливим напрямом виховання, що сприяє становленню дитини як самостійної, соціально адаптованої, фінансово обізнаної та успішної особистості в умовах ринкової економіки. Сучасні вчені А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Грама, Г. Григоренко наполягають на необхідності впровадження економічної освіти саме з дошкільного віку. Дослідники А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Грама відзначають, що поточні соціально-економічні трансформації в суспільстві спонукають дитину до раннього ознайомлення з аспектами сімейного «дорослого» господарювання.

Першочергова необхідність такої підготовки викликана, зокрема, реформуванням освітньої галузі в Україні, згідно з яким заклад дошкільної освіти визначено першою ланкою неперервної освіти [62].

Упродовж останніх років у наукових дослідженнях дедалі частіше наголошується, що економічне виховання в ранньому дитинстві стає одним із ключових завдань сучасної освіти, оскільки саме воно сприяє формуванню у дитини самостійності, соціальної адаптованості, здатності орієнтуватися в економічних явищах та бути успішною в умовах ринкової економіки. У новій редакції Базового компонента дошкільної освіти передбачено створення в дітей елементарних споживчих уявлень про товари, послуги та гроші. В освітній лінії «Дитина у світі культури», у розділі «Предметний світ», зазначено, що дитина шести-семи років має розуміти принципи заощадливого ведення домашнього господарства, уміти бережливо ставитися до речей та грошей, розрізняти соціальні ролі покупця й продавця, а також оперувати поняттями «товар», «гроші», «ощадливий», «недбайливий» [2].

Попри те, що сучасні заклади дошкільної освіти володіють усіма передумовами для реалізації системної роботи в галузі економічної освіти, ознайомлення дітей з окремими економічними уявленнями досі не визначене як обов'язкова складова програм. Унаслідок цього економічна освіта дошкільників часто набуває епізодичного характеру й обмежується поясненням окремих понять на кшталт грошей, крамниці чи банку. А. Богущ, обґрунтовуючи актуальність цієї проблеми, підкреслює, що сучасні соціально-економічні умови змушують дитину рано зіштовхуватися із сімейною «дорослою» економікою, що, у свою чергу, вимагає організованого засвоєння основ економічної грамотності вже в дошкільному віці [4, с. 379].

У працях Н. Грами науково обґрунтовано закономірності, зміст та способи формування економічних знань у старших дошкільників, підкреслено необхідність поєднання чіткої системності, взаємодії між педагогом, дитиною та батьками, створення предметно-просторового середовища та відповідної технології навчання [12]. Водночас Н. Грама, пояснюючи важливість

економічної грамотності в ранньому віці, наголошує, що діти поступово залучаються до економічного життя сім'ї та суспільства, де формуються такі риси, як ощадливість, ініціативність, організованість, працьовитість і вміння співвідносити потреби з можливостями [13].

Дослідники пропонують різні підходи до визначення змісту економічної освіти. Наприклад, у парціальній програмі «Соціально-фінансова освіта дітей дошкільного віку», що об'єднує блоки праці та продукту, реклами, грошей, а також корисних побутових умінь, підкреслюючи, що дитина поступово переходить від ролі пасивного споживача до свідомого й навіть здатного створювати предмети споживання [52]. Під поняттям економічної соціалізації науковці розуміють входження дитини в економічну сферу суспільства, здобуття економічних знань і формування типових моделей економічної поведінки [12]. Н. Гавриш пов'язує чинники економічної соціалізації з родиною, однолітками, ЗМІ та спеціально організованим економічним вихованням, підкреслюючи роль дошкільного закладу як інституту, що створює умови для первинного економічного досвіду [20].

У працях Г. Григоренко та Р. Жадана визначено необхідність формування в дошкільників раціональної споживчої поведінки, уміння ощадливо ставитися до особистих і суспільних ресурсів, а також важливість засвоєння знань про характеристики товарів, правила їх використання, вартість послуг, гроші та рекламу [15; 16; 17]. А. Сазонова пов'язує первинний економічний досвід із відображенням економічної діяльності на основі опанованих раніше понять, наголошуючи на потребі комплексного підходу до економічного виховання, у межах якого формуються навички, знання та якості, що забезпечують ефективну діяльність у цій сфері [60].

Дослідження Л. Мацук присвячені значенню споживчих знань у структурі економічного виховання, де акцентовано, що засвоєння таких знань має відбуватися одночасно з оволодінням економічними поняттями, повагою до праці та професій, безпечним поведінням, вивченням довкілля й формуванням валеологічних звичок [42]. При цьому сучасні психологічні й

педагогічні роботи підкреслюють, що ефективність економічного виховання значною мірою залежить від партнерства між закладом дошкільної освіти та сім'єю. За А. Івановою, саме родина є першим середовищем економічної соціалізації, що впливає на стиль економічної поведінки, незалежно від матеріального становища [26, с. 43]. Е. Клавдієва та ін. зазначають, що економічні навички формуються під час ведення сімейного бюджету, аналізу витрат і збереження ресурсів, а педагогічний вплив має враховувати індивідуальні цінності різних родин. Вона пропонує застосовувати різні форми просвітницької роботи, що сприятимуть усвідомленню батьками економічних явищ [32, с.176].

І. Ярига розглядає сімейну економіку як основу для ознайомлення дитини з економічними категоріями через досвід власної родини й радить активно залучати батьків до спільної діяльності в закладі освіти [78, с.99]. Науковиця пропонує конкретні форми роботи – від консультацій і конференцій до спільних проєктів, акцій та занять, підкреслюючи, що системний підхід забезпечує ефективність взаємодії та впливає на стиль спілкування батьків з дітьми [12, с.7].

У підсумку зазначається, що економічне виховання дошкільників є важливим напрямом сучасної теорії та практики освіти, хоча низка аспектів, зокрема зміст, методи й форми економічної соціалізації та виховання ощадливості й культури споживання у взаємодії закладу й сім'ї, потребують подальшого ґрунтовного вивчення.

Сучасна педагогічна наука особливо підкреслює виняткове значення дошкільного віку для формування унікальності дитячої особистості, оскільки саме в цей час закладаються первинні основи особистісної культури та засвоюються базові соціокультурні правила і норми. Особливість цього етапу полягає в забезпеченні загального розвитку особистості, що слугує міцним фундаментом для подальшого опанування спеціалізованих знань, умінь і навичок. Вимоги сучасного суспільства актуалізували проблему економічної соціалізації дошкільників, оскільки більшість передумов майбутньої

фінансової поведінки людини формується саме в дошкільному періоді. Ми поділяємо думку В. Сухар, що несвоєчасне формування цих основ може призвести до прояву негативних поведінкових проявів – безгосподарності, байдужості до майна, формування нерозумних та невиправданих споживчих потреб, а також порушення процесу становлення правильних ціннісних орієнтацій [69, с. 62].

Необхідність формування особистості дошкільника як суб'єкта економічної соціалізації та освіти зумовлює актуальність розвитку економічної компетенції, що впливає на ставлення дитини до духовних і матеріальних цінностей. Фундамент далекого фінансового благополуччя закладається вже зараз. Вивчення основ економіки сприяє: розвитку економічного мислення; засвоєнню понять (потреби, ресурси, товари, послуги); набуттю елементарних навичок для орієнтації в сучасному ринковому середовищі; створенню основи для поглибленого вивчення фінансів у майбутньому. Життєво компетентний дошкільник здатний діяти самостійно та конструктивно у різноманітних соціальних і побутових ситуаціях [66, с. 52].

Сучасного дошкільника з перших років життя оточує динамічна економічна сфера, наповнена складними процесами. Реклама, обговорення політики та сімейного бюджету – це повсякденна реальність. Швидкозмінність життя робить економічні процеси привабливими для дитини, і вона здобуває первинні знання стихійно (з розмов, спостережень), які, на жаль, можуть мати негативний відтінок [70]. Тому завдання педагога – не просто надати обсяг знань, а навчити правильно їх застосовувати, виховуючи господаря свого життя. Трактування економіки як «мистецтва розумного ведення домашнього господарства» може бути подано дітям через елементарні відомості про раціональне використання ресурсів, методи заробітку та розумного витрачання. За допомогою ігор, завдань, казкових сюжетів дітей занурюють у світ людських взаємостосунків, пояснюючи зв'язок між економічними категоріями (праця, товар, гроші, ціна, вартість) та етичними (бережливість,

чесність, гідність, щедрість) [73, с. 32].

Складовою економічної освіти є формування поважного ставлення до праці та її результатів. Дитина повинна усвідомлювати, що всі матеріальні й духовні цінності створені зусиллями багатьох людей. Економічна соціалізація – це багатокомпонентний процес засвоєння економічних поглядів, поведінкових зразків, соціальних ролей та фінансових цінностей, що забезпечує адаптацію особистості до суспільних норм [73, с. 12].

Фінансова грамотність (англ. *Financial literacy*) – це поєднання поінформованості, знань, навичок, установок та поведінки, необхідних для прийняття розумних фінансових рішень і досягнення особистого фінансового благополуччя [63, с. 25]. Економічна грамотність охоплює засвоєння предметних знань та практичних умінь, необхідних для суспільно-господарської діяльності [59, с. 26]. Кінцевою метою економічної освіти є формування економічної компетенції, яку Н. Грама визначає як обізнаність дитини з елементарними поняттями, наявність знань ціннісного, вартісного та раціонального змісту, а також сформованість початкових умінь і навичок економічної діяльності [13, с. 60]. Сучасні підходи акцентують на розвитку поваги до праці, відповідальності, діловитості та здатності до рефлексії своїх економічних досягнень [12, с. 59].

Старший дошкільний вік є ключовим для розвитку моральності та механізмів поведінки. У цей період розширюються когнітивні можливості: дитина здатна систематизувати інформацію, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, здійснювати логічні операції та використовувати знаки для позначення дій [14]. Розвиток образного мислення та уяви сприяє активнішому пізнанню дійсності. Увага стає більш стійкою, хоча пам'ять залишається переважно мимовільною (запам'ятовується те, що викликає емоційний інтерес). У старших дошкільників формується здатність розрізняти фінансові концепції: «дорожче/дешевше», «гроші», «вигідно/невигідно», а також виникає здатність до самоконтролю та вольового регулювання поведінки, що є незамінною передумовою для організації економічного

виховання [33].

Ще одним важливим фактором становлення економічної компетентності старших дошкільників є активне підприємницьке освоєння ними світу соціальних взаємодій. Саме на дошкільному етапі стає цілком можливим повноцінне ознайомлення дитини з діловим світом як невід'ємною складовою суспільного життя. Крім того, систематичне економічне виховання істотно збагачує соціально-комунікативний та пізнавальний розвиток старших дошкільників [38]. Належно організована економічна освіта позитивно впливає на моральне зростання особистості. При плануванні економічного виховання необхідно враховувати вікові особливості дітей старшого дошкільного віку, оскільки в цей час відбувається низка фундаментальних змін у психічному розвитку, що забезпечують їхню ефективнішу адаптацію в соціумі: мовлення набуває важливого значення у регуляції поведінки та діяльності, з'являється здатність до вирішення завдань через внутрішнє мовлення, відбувається становлення позаситуативного спілкування, що сприяє виникненню глибокого порозуміння та співпереживання. Спостерігаються перші спроби вибудовування логічної послідовності понять, зароджуються елементи дедукції, і відбувається найважливіший перелом у осмисленні причинно-наслідкових зв'язків. Цей комплекс змін робить період старшого дошкільня сензитивним для формування економічної свідомості особистості дитини.

1.2. Форми і методи економічного виховання дітей старшого дошкільного віку

Інтеграція та глобалізація суспільних, економічних і культурних процесів вимагають від сучасної людини нових навичок, зокрема, адаптації до умов ринкової економіки. У зв'язку з цим, економічні знання стали необхідними для всіх громадян, що, в свою чергу, вимагає оновлення підходів до виховання молодого покоління. Діти мають бути здатні жити та працювати в умовах ринку. Сьогодні розуміння базових економічних понять та володіння

«ринковими» навичками поведінки є вимогою часу не лише для дорослих, але й для дітей. Навіть сучасний дошкільник з перших років життя занурений у світ складних економічних процесів. Тому важливо вже з дошкільного віку здійснювати економічне виховання, формувати підприємницьку діяльність та фінансово-економічну компетентність.

Питання, які пов'язані з визначенням методів та прийомів здійснення економічного виховання старших дошкільників висвітлено у низці сучасних досліджень і свідчить про необхідність економічної освіти дітей дошкільного віку (Н. Гавриш, Н. Грама, Р. Жадан, Л. Лохвицька, Н. Маркіна, Л. Мацук, Н. Корнєєва та ін.). Оскільки саме в дошкільному віці закладаються основи індивідуально-психологічних та соціально-моральних якостей особистості, формування економічної компетентності дітей має починатися вже з цього раннього етапу. Це створює міцний фундамент для їхнього подальшого успішного життя в сучасному економічному середовищі.

Економічне виховання дітей старшого дошкільного віку є важливим компонентом формування їхньої особистості та соціальної компетентності. Воно закладає основи фінансової грамотності та економічного мислення, необхідних для успішної адаптації у сучасному світі. Економічне виховання дошкільників має чітко виражений прикладний характер, тому у процесі економічного виховання і формування підприємницької діяльності використовуються загальнопедагогічні прийоми і методи: ігри (дидактичні, сюжетно-дидактичні, сюжетно-рольові, ігри-тренінги), бесіди про економіку, читання та обговорення казок, розповідей, оповідань, ознайомлення з професіями, трудове виховання. Для досягнення цієї мети використовується комплекс різноманітних педагогічних засобів.

Методи економічного виховання дошкільників включають використання ігор, занять, самостійної діяльності, екскурсій і спостережень для формування у дітей розуміння грошей, товарів та праці. Важливим є формування уявлень про товарно-грошові взаємовідносини, формування наполегливості та вміння долати труднощі. Ключові методи включають переконання, доручення, а

також створення умов для співробітництва між вихователями та дітьми.

Основні методи та прийоми:

- ігри: економічні та рольові ігри допомагають дітям зрозуміти поняття грошей, товарів та професій;
- заняття: спеціально організовані заняття для пояснення базових економічних понять, наприклад, що таке «товар» і «гроші»;
- самостійна діяльність: трудова, ігрова, художня та дослідницька діяльність дозволяють дітям застосовувати економічні знання на практиці;
- екскурсії та спостереження: спостереження за працею людей у різних професіях та відвідування магазинів допомагають формувати уявлення про економіку;
- доручення: надання посильних трудових доручень розвиває самостійність та розуміння цінності праці;
- переконання: через бесіди та пояснення вихователь формує у дітей свідоме ставлення до грошей та праці;
- співробітництво: створення атмосфери довіри та відкритості, де дорослі виступають партнерами у пізнанні світу, у тому числі й економічного.

Гра є провідним видом діяльності в дошкільному віці, і саме вона надає найбільші можливості для засвоєння економічних понять. У сюжетно-рольових іграх діти моделюють реальні життєві ситуації, що стосуються виробництва, купівлі-продажу, розподілу ресурсів та праці. Наприклад, гра «Супермаркет» дозволяє дітям зрозуміти поняття «товар», «ціна», «продавець» і «покупець», а також необхідність «грошей» як засобу обміну. Гра "Банк" знайомить зі збереженням грошей та основами кредитування. В іграх діти вчаться робити вибір, планувати свої покупки в межах бюджету (умовних грошей) та цінувати результати праці.

Бесіди мають на меті пояснення та обговорення складніших економічних категорій, які не завжди можна повноцінно розкрити в грі. Вони допомагають сформуванню уявлення про «потреби» та «бажання», «сімейний бюджет»

«заощадження» та «витрати». Наприклад, під час бесіди «Чому мама ходить на роботу?» діти усвідомлюють зв'язок між працею, заробітною платою та можливістю задовольняти потреби родини.

Читання та обговорення художньої літератури економічного змісту або казок із морально-економічним підтекстом, таких як «Гроші» Г.-К. Андерсена або історії про працю та ощадливість, сприяє емоційному засвоєнню цих понять. Літературні приклади демонструють цінність чесної праці (як у казці «Три поросятка», де працьовитість допомогла побудувати міцне житло і врятуватися від вовка) та наслідки марнотратства чи лінощів. Казка В. Сухомлинського «Як сорочка у полі виросла» допомагає прослідкувати шлях від створення товару до його споживання, цінувати працю людей.

Праця є основою економічного виховання, оскільки дозволяє дітям відчутти цінність створеного власними руками та результату докладених зусиль. Елементарна господарсько-побутова праця (прибирання, догляд за рослинами) формує відповідальність та бережливе ставлення до предметів. Наприклад, участь у виготовленні простої іграшки або подарунка для ярмарку дає розуміння, що кожен предмет має свою «вартість», яка включає час, матеріали та працю.

Екскурсії на об'єкти економіки (кухня в закладі дошкільної освіти, пошта, пекарня, овочевий магазин, виробничі майстерні) надають безпосередній досвід спостереження за працею дорослих, процесом виробництва та обміну. Це допомагає дітям побачити, як функціонують різні ланки економіки, зрозуміти взаємозв'язок між людьми різних професій та важливість кооперації. Наприклад, екскурсія до пекарні демонструє процес перетворення борошна та праці пекаря на готовий хліб, який потім стає товаром.

Однією з важливих форм організації економічного виховання дітей дошкільного віку є екскурсії, адже саме вони забезпечують безпосереднє, а тому найглибше первинне сприйняття нових для дитини предметів та явищ. Для формування економічних уявлень найбільш цінними вважаються екскурсії в банк, комерційну крамницю, на ярмарку чи в приватне кафе, де

дошкільники мають можливість спостерігати реальні процеси обігу грошей, дізнаватися про механізми попиту й пропозиції, знайомитися з професіями працівників цих закладів, оцінювати роль реклами та простежувати особливості ведення господарської діяльності на практиці [35, с.12]. Наприклад, у банку діти можуть побачити, як здійснюється обмін валют або безготівкові операції, а на ярмарку відчутти конкуренцію між продавцями та зрозуміти, чому ціни на подібні товари можуть відрізнятись.

Суттєве значення для економічного виховання мають також заняття, які здебільшого організовують у фронтальній формі. Такі заняття, як «Лісова крамниця», «Попит та пропозиція», «Усі для всіх», «На гостинах у Ведмедика Мишка», «Дім Гнома-Економа», «Для чого потрібні гроші», сприяють засвоєнню дітьми базових економічних понять, зокрема «товар», «ціна», «вартість», «підприємство», «реклама», «кошти». У межах таких занять вихованців знайомлять із важливими для побуту предметами, які полегшують працю дорослих та економлять час, як-от холодильник, праска, кухонний комбайн, пральна машина, а також навчають правилам безпечного користування ними.

У практиці закладів дошкільної освіти вагоме місце займають проблемно-ігрові завдання, що сприяють формуванню економічної логіки й розвитку елементарних навичок аналізу. У ході занять вихователі пропонують дітям вправи, які стимулюють встановлення функціональних зв'язків, наприклад, моделювання образу «ділової людини» або вибір доцільних покупок до Дня народження. Іноді дітям пропонують ситуації, що містять причинно-наслідкові зв'язки, як-от історії про «найкращий у магазині мед» чи конфлікт зайців через кошик капусти. Крім того, практикують завдання, які спонукають до розуміння способів користування необхідними предметами в повсякденному житті, наприклад, добір речей, потрібних різним персонажам для їхньої діяльності [41, с. 145].

Однією з найрезультативніших форм роботи в галузі економічного виховання є дидактичні ігри. Вони можуть виступати як самостійні заняття

або доповнювати інші види діяльності. Під час таких ігор вихованці засвоюють основні поняття економічного змісту: виробника, продавця, покупця, гроші у ситуаціях, максимально наближених до реального життя. Ігри «Крамниця обслуговування», «Що важливіше», «На ярмарок» або драматизація «У Вуханчика іменини» допомагають дітям зрозуміти роль кожного учасника економічної взаємодії та відчутти логіку споживчої поведінки. Такі ігри забезпечують не лише засвоєння знань і формування практичних умінь, а й створюють умови для вироблення моральних норм, необхідних у сфері економічних відносин [43, с. 57].

Дидактичні ігри застосовують у роботі з дітьми всіх вікових груп, оскільки вони дозволяють активізувати вже наявний досвід, сформувати нові знання, закріпити економічні поняття та урізноманітнити виховний процес. Їх доцільно використовувати після екскурсій, спостережень чи бесід, а також тоді, коли метою є виховання бережливості, економності, самостійності та раціональності. Наприклад, після відвідування магазину діти можуть моделювати ситуацію купівлі-продажу у грі «Овочевий магазин» або практикуватися у раціональному виборі товарів у грі «Економічний господар» [21, с. 18].

Формування економічної культури дошкільників неможливе без комплексного застосування словесних, наочних та практичних методів. Словесні методи, зокрема читання уривків із художніх творів, казок і віршів, допомагають дітям емоційно осмислювати такі поняття, як конкуренція, праця, обмін. Казки «Коза-дереза», «Колосок», «Півник», «Калинка», «Золота обручка», «Царівна-жаба», «Заєць і їжак», «Попелюшка» дають змогу дошкільникам у доступній формі зрозуміти сутність понять оренди, бартеру, конкуренції чи спонсорства. Додатково педагоги залучають прислів'я, приказки та загадки, у яких відображаються трудові відносини та ставлення людини до матеріальних благ.

Наочні методи спрямовані на забезпечення візуальної опори для розуміння складних категорій. Для цього дітям демонструють сюжетні

малюнки, що ілюструють торговельні ситуації, ярмарки, сферу послуг, а також репродукції картин, тематично згруповані предметні картинки чи спеціально створені дидактичні зображення [2, с.9]. Через спостереження за такими матеріалами діти швидше встановлюють зв'язок між побаченим і засвоєваними поняттями, що особливо важливо в ранньому віці.

Практичні методи дають змогу не лише спостерігати, а й активно діяти, набуваючи особистісного досвіду економічної взаємодії. У молодшій та середній групах вихователь зазвичай демонструє зразок дії, тоді як у старшій діти частіше працюють самостійно й виконують завдання за певними умовами. Наприклад, під час гри «Виробник – товар» дошкільники вчать співвідносити створений продукт з його призначенням, а в «Магазині кондитерських виробів» практикують елементарні операції купівлі-продажу, у тому числі маніпулювання «грошима», що формує первинні фінансові навички.

Окремим важливим завданням є виховання у дітей критичного ставлення до реклами. Сучасне суспільство насичене рекламними повідомленнями, які можуть маніпулювати дитячою свідомістю, формуючи необґрунтовані бажання та уявлення про щастя через споживання.

Через бесіди та ігрові ситуації (наприклад, «Рекламне агентство» або аналіз рекламних роликів) дітей вчать відрізняти об'єктивну інформацію про товар від емоційного впливу, усвідомлювати мету реклами (спонукання до купівлі) та порівнювати рекламовані товари з їхньою реальною цінністю та необхідністю. Головна мета – сформувані здатність приймати зважені рішення про покупки, виходячи з потреб та наявних ресурсів, а не під впливом яскравих, але часто перебільшених рекламних образів.

З огляду на результати досліджень можна стверджувати, що грамотне використання різноманітних форм і методів економічного виховання забезпечує ефективний розвиток економічної компетентності дошкільників. Воно спрямоване на формування у дітей раціонального ставлення до суспільної власності, здатності застосовувати набуті знання у повсякденному

житті, уміння розумно використовувати матеріальні та духовні ресурси, а також на виховання відповідальності, діловитості, працьовитості й підприємливості. У процесі економічного виховання формується економічна та правова культура, яка допомагає дітям адаптуватися до нових умов суспільного життя та підготуватися до подальшої діяльності у світі, що постійно змінюється.

1.3. Ігрові технології як засіб економічного виховання дітей старшого дошкільного віку

Актуальність ігрових технологій у процесі економічного виховання старших дошкільників набуває сьогодні особливого значення, оскільки гра є провідною діяльністю цього віку і найбільш ефективним механізмом соціалізації. В умовах динамічної ринкової економіки та посилення вимог до фінансової грамотності з раннього віку, педагогічна діяльність має бути спрямована на формування не просто знань, а й практичних навичок та етичних орієнтирів через емоційно забарвлену діяльність, якою є гра. Саме гра, завдяки своїй мотиваційній силі, здатна забезпечити «м'яке» занурення дитини у складний світ економічних взаємин.

Українські науковці підкреслюють, що економічне виховання має починатися саме в дошкільному віці, коли закладаються основи особистісної культури та відбувається первинна економічна соціалізація. Наприклад, Н. Гавриш та А. Богуш наголошують на тому, що гра є органічним способом засвоєння соціокультурних норм, у тому числі економічних. Через ігрову діяльність дитина вчиться розуміти цінність ресурсів, необхідність праці та логіку обміну. Ігрові технології створюють умовну модель дорослого життя, де дитина може безпечно програвати соціальні ролі («продавець», «покупець», «підприємець») та експериментувати з фінансовою поведінкою, не боячись реальних економічних наслідків.

Впровадження ігрових технологій в економічне виховання вимагає від вихователя педагогічної майстерності та цілеспрямованого проектування

освітнього середовища. Гра повинна бути багатофункціональною та змістовно наповненою. Зокрема, Н. Грама розглядає економічне виховання як формування економічної компетентності, що передбачає обізнаність з поняттями цінності, вартості та раціональності. Ця компетентність найефективніше розвивається через такі види ігор:

1. Сюжетно-рольові ігри економічного спрямування: це основа для засвоєння економічних ролей та взаємозв'язків, наприклад, гра «Сімейний бюджет і Супермаркет». Діти розподіляють ролі членів сім'ї, які планують покупки: складають список покупок, виходячи з умовного доходу та здійснюють процес купівлі-продажу в імпровізованому магазині, використовуючи ігрові гроші. У цій грі відпрацьовується навичка порівняння цін, усвідомлення пріоритетів і економія.

2. Дидактичні ігри з економічним змістом, які спрямовані на закріплення конкретних термінів і понять. Наприклад, гра «Товар–Праця–Ресурс». Вихователь показує зображення предмета (наприклад, хліба) і просить дитину послідовно визначити, яка праця була витрачена на його створення (праця пекаря, фермера), та які природні ресурс (вода, земля, зерно) були використані. Це сприяє формуванню розуміння ланцюжка виробництва та цінності праці.

3. Ігри-тренінги з підприємницьким елементом, які стимулюють ініціативність та елементарну ділову активність. Наприклад, гра «Благодійний ярмарок іграшок». Діти приносять іграшки, виготовлені власноруч чи з допомогою батьків (власні малюнки, вироби з пластиліну, поробки з природного матеріалу) і «продають» їх одне одному або іншим групам за умовну ціну. Виручені «кошти» спрямовуються на «загальнокорисну справу», наприклад, купівлю нової спільної іграшки для групи. Ця гра розвиває підприємницьку діяльність, визначення ціни та розуміння благодійності.

Як зазначає А. Іванова, економічне виховання є цілеспрямованим процесом формування моральних та економічних якостей, таких як підприємництво, відповідальність та економність. Ігрові технології ефективно інтегрують ці якості через трудову діяльність у грі. Наприклад, під час ігор,

пов'язаних із ремонтом іграшок чи доглядом за рослинами, дитина вчиться бережливому ставленню до майна та раціональному використанню матеріалів. У цей час відбувається поєднання, взаємопроникнення світу людських стосунків та предметного оточення, коли ігрова ситуація опосередковує морально-економічні поняття.

У грі закладаються первинні основи економічного способу мислення дошкільника, формується його уявлення про власне місце у світі економічних цінностей і відповідні моделі поведінки. Водночас ігрова діяльність органічно поєднується з навчальним процесом, забезпечуючи цілісне засвоєння дітьми економічних знань. Саме у грі дитина відкриває для себе навколишній світ, осягає складні соціальні явища та суспільні процеси. Ігрова ситуація не лише забезпечує здобуття нової інформації, а й дає можливість використовувати вже наявні знання у власній діяльності. Тому важливою передумовою формування основ економічної культури дошкільника є систематичне застосування ігор економічного змісту.

Гра має виняткове значення для гармонійного розвитку дитини. У процесі ігрової діяльності активно формуються мовлення, мислення, емоційна сфера, сенсорний досвід, а також уміння співпереживати та взаємодіяти. Гра сприяє розвитку здатності стримувати власні імпульси, узгоджувати особисті бажання із загальною метою, наслідувати форми суспільних відносин і поступово опановувати моральні норми, що регулюють взаємини з дорослими та однолітками. Саме в ігрових ситуаціях виникають нові, соціально значущі мотиви діяльності.

Специфіка гри полягає в перетворенні реальних обставин в уявні. Це не означає відриву від дійсності, адже її зміст, сюжет і рольові дії ґрунтуються на реальних подіях і соціальному досвіді дитини. Завдяки абстрагуванню від окремих характеристик реальної ситуації гра дозволяє дитині глибше усвідомити інші її аспекти. Через гру дитина входить у різні види діяльності, розвиває інтелектуальні та творчі здібності, зокрема творчу уяву, яка є базою будь-якої творчої активності. У такий спосіб формується дитина не лише як

виконавець дій, а й як суб'єкт міжособистісних і соціальних взаємин.

Гратися можна як усім колективом групи, так і у підгрупах чи індивідуально. У ході ігрової діяльності кожна дитина має можливість практично реалізувати здобуті знання та поступово збагачувати особистий досвід. З огляду на освітні цілі у роботі з дошкільниками застосовуються різні типи економічних ігор: дидактичні, сюжетно-рольові та ігри-стратегії. Сюжетно-рольові ігри орієнтовані на моделювання реальних економічних ситуацій – купівлі й продажу, виробництва продукції, обслуговування клієнтів тощо. Під час таких ігор педагог створює максимально сприятливі умови для формування інтересу до економічних знань, а ігрові ситуації вибудовує так, щоб вони були максимально наближені до життєвих. Водночас комунікативні обставини в грі дають можливість дітям природно використовувати економічну лексику, добираючи її відповідно до власних вікових особливостей.

Розвивально-дидактичні та ситуативні ігри відкривають вихователю важливі можливості для збагачення соціального досвіду дошкільників, формування їхніх ціннісних орієнтацій та розвитку особистісних рис у складних, наближених до реальності ситуаціях. У таких умовах педагог може водночас оцінити здатність кожної дитини приймати самостійні та конструктивні рішення.

Особливу роль відіграють ігри-стратегії, які характеризуються складною структурою і вимагають від дітей не лише усвідомлення загального задуму, а й логічного вибудовування послідовності дій усіх учасників.

Організація ігор економічної спрямованості ґрунтується на таких принципових положеннях:

1. Ігри економічного змісту мають виступати практичним полем, де діти вправляються у виконанні елементарних економічних дій, розвивають морально-економічні якості та збагачують первинний економічний досвід.
2. Важливо дотримуватися поетапності впровадження ігор: спочатку –

дидактичні ігри для засвоєння базових понять; далі – ситуативні ігри, спрямовані на формування способів соціально-економічної поведінки; на завершальному етапі – сюжетно-рольові ігри та ігри-стратегії, що сприяють осмисленню та практичному застосуванню знань у різних соціально-економічних ситуаціях.

3. Перед проведенням гри необхідно забезпечити термінологічну підготовку, тобто попереднє ознайомлення дітей з ключовими економічними поняттями.
4. Ігри мають сприяти не лише формуванню знань, а й розвитку цінностей, ставлень і внутрішніх мотивів. Саме сформований ціннісно-мотиваційний компонент визначає, як дитина сприйматиме соціально-економічні явища й набуватиме досвіду.
5. Сюжети ігор повинні відповідати інтересам дітей та відображати реальні ситуації, з якими вони стикаються щодня.
6. Ігри мають давати можливість виконувати різні соціально-економічні ролі та розглядати ситуацію з альтернативних позицій (наприклад, покупець – продавець, касир – клієнт банку).
7. Педагогу не слід домінувати у грі-стратегії: важливо дати дітям можливість помилятися, аналізувати власні помилки й коригувати дії, тим самим збагачуючи досвід.
8. Не варто штучно спрощувати проблемні ситуації, навпаки, обговорення суперечливих і морально-психологічно складних моментів сприяє формуванню морально-економічних якостей.
9. Формування морально-економічних рис можливе і в природних життєвих ситуаціях, які виникають щодня (наприклад, небажання прибрати після себе, недбайливе ставлення до книжки чи іграшки).
10. Для розвитку економічної досвідченості можна використовувати наявні та авторські ігри економічного спрямування, адаптовані до потреб групи.
11. Економічне виховання має органічно інтегруватися у загальний освітній

процес, не порушуючи його гармонійності.

Поглибленню економічної обізнаності старших дошкільників сприяють також інші форми роботи: ігрові імпровізації, моделювання життєвих ситуацій, виконання творчих завдань, читання художньої літератури, презентації індивідуальних проєктів, інсценізація казок, художньо-продуктивна діяльність, розваги, свята, створення тематичних виставок. Ці форми розвивають самоконтроль, уміння співпрацювати, колективно мислити, усвідомлювати суспільні зв'язки, здобувати первинний економічний досвід, планувати дії та прогнозувати їх результати.

Системна робота з економічного виховання сприяє формуванню в дошкільника економічного мислення, здатності орієнтуватися у нестандартних ситуаціях, проявляти ініціативність і самостійність, що в майбутньому забезпечує активну й відповідальну участь у соціально-економічних відносинах. Набутий початковий досвід стає фундаментом для його подальшого самостійного розширення.

В основі економічного виховання дошкільників лежить компетентнісний підхід, що орієнтований на формування комплексу індивідуальних якостей, потреб, здібностей, елементарних економічних уявлень, системи знань та практичних умінь, які забезпечують дитині можливість успішно діяти й розвиватися.

Таким чином, ігрові технології є оптимальним педагогічним інструментом, який дозволяє не тільки зробити економічну освіту доступною та цікавою, але й закладає фундамент для фінансової грамотності та етичного економічного мислення, формування підприємницької діяльності, що є запорукою успішної соціалізації старших дошкільників у сучасному суспільстві.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДИКИ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ГРИ

2.1. Методика формування елементарних економічних уявлень у дошкільному віці

Формування елементарних економічних уявлень у дошкільному віці становить важливу складову цілісного розвитку дитини, оскільки саме в цей період закладаються основи її здатності орієнтуватися в сучасних ринкових відносинах. Ознайомлення дітей раннього та дошкільного віку з елементарними економічними поняттями сприяє не лише розширенню їхнього соціального досвіду, а й забезпечує більш успішну адаптацію до суспільного життя, формує передумови до організованої, самостійної й творчої поведінки. У процесі цілеспрямованого економічного виховання активізується мислення дитини, поступово виникають уміння аналізувати власні дії, робити прості висновки щодо доцільності вибору та освоюються навички, що знадобляться в реальних життєвих ситуаціях.

Ключова роль у цьому процесі належить як батькам, так і педагогам, адже саме вони мають завдання не лише передати дитині початкову інформацію про економічні явища, а й сформувати здатність правильно й відповідально користуватися цими знаннями. Економічне виховання може реалізовуватися у різноманітних формах, однак провідною діяльністю дошкільника, як підкреслював В. Сухомлинський, залишається гра, яку він називав «великим світлим вікном» у світ людських понять і стосунків [67, с. 217]. Саме у грі найпродуктивніше виникають перші елементи економічної культури, адже ігрова ситуація створює безпечний простір для експериментування, вибору, моделювання поведінки та відтворення знайомих

соціальних ролей.

Ігрова діяльність не тільки активізує творчі здібності та індивідуальність дитини, а й забезпечує засвоєння того пізнавального матеріалу, який вона отримує під час занять, екскурсій, спостережень чи читання художньої літератури. Через гру дошкільник вчиться усвідомлювати власне «я», визначати себе в системі суспільних відносин, а моделювання різних життєвих ситуацій допомагає поступово входити у сферу соціальної реальності. Наприклад, у сюжетах «магазину», «поштового відділення» чи «кафе» діти знайомляться з поняттями обміну, купівлі, продажу, оплати праці, що сприяє формуванню базових економічних уявлень.

Завдяки грі дорослі можуть у доступній формі пояснити дітям природу грошей, способи їх заробляння, необхідність відповідального ставлення до речей і матеріальних ресурсів. Початкові економічні знання поступово набувають соціальної спрямованості, що дозволяє дитині у майбутньому більш усвідомлено та доречно визначати власні потреби, планувати витрати і будувати модель поведінки, пов'язану з раціональним використанням особистих і суспільних ресурсів. Створення у груповому середовищі комфортних і підтримувальних умов стимулює кожен дитину до самовираження, ініціативи та розвитку власних здібностей.

Робота, спрямована на ознайомлення дошкільників з економічними уявленнями, традиційно структурується у кілька змістових блоків. Перший, присвячений сімейній економіці, охоплює ігрові ситуації та дидактичні вправи, які допомагають дітям зрозуміти розподіл сімейних обов'язків, витрати домогосподарства та необхідність праці для забезпечення добробуту. У таких іграх, як «Витрати сім'ї», «Кому що потрібно для роботи» або сюжетно-рольових моделях «Пошта», «Супермаркет», «Ательє», діти отримують можливість практично випробувати різні соціальні ролі та побачити, як функціонує сімейна і суспільна економіка.

Другий змістовий блок пов'язаний з темою потреб і можливостей, де дошкільники вчать розрізняти бажане й необхідне, усвідомлювати, що

ресурси мають межі та потребують раціонального використання. Сюжетно-рольові ігри «Кафе Смаколики», «Аптека» чи «Магазин» допомагають зрозуміти, на що витрачаються гроші та чому люди здійснюють той чи інший вибір.

Третій блок включає ознайомлення з поняттями грошей і ціни. Під час ігор «Для чого потрібні гроші», «Що швидше куплять», «Дорожче – дешевше» діти навчаються порівнювати товари, встановлювати найпростіші цінові співвідношення та робити висновки про цінність речей.

Четвертий блок присвячений ознайомленню з економічним життям рідного міста та країни. Діти дізнаються про виробництво товарів у своєму регіоні, простежують «маршрут товару» від виробника до споживача та усвідомлюють взаємозв'язок між працею людей, виробничими процесами і кінцевим результатом. Такі заняття сприяють вихованню поваги до праці дорослих і формують розуміння того, що економічні явища пов'язані з реальним життям суспільства.

Робота з дошкільниками у сфері економічного виховання потребує інтеграції відповідних завдань у різні види їхньої повсякденної діяльності, починаючи з елементарних режимних моментів. Так, навіть звичайна ситуація, коли дитина після миття рук забуває закрити кран, може слугувати предметом короткого педагогічного пояснення про значення природних ресурсів, необхідність їх раціонального використання та економічні витрати, пов'язані зі споживанням води. У такий спосіб дитина поступово засвоює, що безвідповідальне ставлення до ресурсів несе як екологічні, так і фінансові наслідки.

Для підвищення мотивації та наочності в багатьох групах застосовують умовні гроші-фішки, що зберігаються у спеціальних кишеньках кожної дитини. Кількість цих фішок є однаковою, що дозволяє моделювати ситуації економічної рівності. Якщо дитина порушує правила, наприклад забуває вимкнути кран, вона сплачує певну кількість фішок, а наприкінці дня чи тижня вихователь разом із дітьми підраховує витрати та визначає найакуратнішу й

найекономнішу дитину. Такий підхід розвиває відповідальність і сприяє формуванню розуміння причинно-наслідкових зв'язків між діями та витратами.

Важливе місце в ознайомленні дошкільників з економічними явищами займають сюжетно-рольові ігри, які забезпечують можливість природного входження у світ економічних понять. Уже в молодшій групі першими моделями економічних відносин стають ігри типу «Магазин». На цьому етапі роль продавця зазвичай виконує вихователь, демонструючи правильну комунікацію з покупцем, привчаючи дітей до вживання слів «гроші», «товар», «покупка». Аналогічним чином відбувається знайомство з іншими професіями, такими як лікар чи водій автобуса, де кожен рух і кожне слово супроводжуються коментарями для забезпечення розуміння дитиною змісту професійної діяльності.

У середній групі рівень складності сюжетів зростає: ролі продавця та касира можуть брати на себе діти, а вихователь виступає тією мірою фасилітатором, що спрямовує гру в необхідному напрямі. З'являються нові елементи, зокрема продукти, які потребують зважування, а також поняття «чек» та «каса». Наприклад, у перукарні моделюється оплата послуг через касу, а в «аптеці» ліки купують за гроші-фішки. Додатково використовуються настільно-дидактичні ігри на кшталт «Кому що потрібно», які допомагають розширити знання дітей про цільове призначення предметів і професійних інструментів.

У старшій групі економічне виховання ускладнюється і набуває міжпредметного характеру. На стіні може розміщуватися карта світу, за допомогою якої діти здійснюють уявні подорожі різними країнами, ознайомлюючись із національними грошовими одиницями та вивчаючи особливості культур і регіонів. Окрім цього вони складають план своєї подорожі, визначаючи транспорт, необхідні речі та місця, які хотіли б відвідати. Такі завдання формують навички планування та сприяють розвитку цілісного економічного мислення.

Однією з особливо цікавих форм роботи є «економічна риболовля», під час якої діти ловлять картки-рибки, що містять пари антонімів або економічні категорії, наприклад «дохід – витрата», «експорт – імпорт», «багато – мало». Така діяльність не тільки закріплює поняття, а й активізує мовлення, логічне мислення та здатність до порівняння. Поряд з іграми вихователь пропонує дітям розв'язувати нескладні економічні ситуації, відгадувати тематичні загадки чи заповнювати кросворди, що сприяє поглибленню засвоєного матеріалу.

Важливим елементом економічного виховання є також екскурсії до магазинів та інших об'єктів торгівлі. Під час таких відвідувань діти знайомляться з новими поняттями: «вітрина», «товар», «каса», «касир». Вони звертають увагу на оформлення торгових залів, порівнюють різні товари та пробують здійснювати покупки. Після повернення у групу педагоги разом із дітьми аналізують мотиви вибору тих чи інших товарів, що формує вміння обґрунтовувати власні рішення. Домашнім завданням може бути створення разом із батьками реклами купленого товару, що розвиває уяву й уміння презентувати результати спільної діяльності.

Не менш важливою є співпраця педагогів із сім'ями вихованців. Спільні бесіди, під час яких батьки розповідають про власні професії та пояснюють, як оплачується їхня праця, допомагають дітям усвідомити, що гроші є результатом трудової діяльності, а не з'являються спонтанно. У дітей формується поняття про сімейний бюджет, доходи й витрати, а також розуміння того, що навколишній світ створюється зусиллями людей різних професій. Це сприяє розвитку поваги до праці та розумінню ролі кожної людини в суспільстві.

Сюжетно-дидактичні ігри відіграють важливу роль у формуванні в дітей початкових економічних уявлень, оскільки саме через них дошкільники вчаться встановлювати зв'язок між різними видами професійної діяльності та її результатами. Поступове вибудовування виробничих ланцюжків дає змогу усвідомити, як одна праця доповнює іншу. Наприклад, простежуючи шлях

появи хліба, діти відтворюють увесь цикл: обробіток ґрунту, висів зерна, догляд за посівами, збирання урожаю, його транспортування, переробку, фасування, доставку на пекарню, замішування тіста та випікання готового продукту. Таке моделювання допомагає усвідомити різноманіття професій і логіку їх взаємодії.

Узагальненню та систематизації здобутих знань сприяють вікторини, ігри-розваги та інтелектуальні змагання на кшталт «Що? Де? Коли?». Велику виховну цінність мають і художні твори, у яких часто містяться приховані економічні смисли. Казки формують у дітей повагу до праці дорослих, розвивають уяву, заохочують до обачності та ощадливості. Вони дають змогу емоційно прожити ситуації, що в реальному житті потребуватимуть певних економічних рішень.

Вагомий вплив на економічне мислення дітей має й телевізійна реклама. У межах тематичного розділу дошкільники із захопленням створюють власні рекламні плакати та моделюють телерекламу, використовуючи знайомих казкових персонажів. Так, «Айболить» може пропонувати пройти обстеження чи придбати ліки, «Карлсон» – рекламувати варення, а «Червона шапочка» – рецепт тіста на пиріжки. Під час таких занять розширюється словниковий запас, з'являється розуміння прислів'їв на кшталт «Копійка гривню береже», «Сто раз відміряй – один відріж».

Одним із ключових напрямів є також взаємодія з батьками, адже сім'я виступає для дитини зразком соціальної поведінки. Під час спільних бесід дорослі розповідають про свою професію, демонструють, що гроші є результатом праці, а не просто предметом побутового використання. Так поступово формується уявлення про сімейний бюджет, доходи, витрати та значення раціонального використання ресурсів. Діти починають розуміти, що світ довкола створений працею людей різних спеціальностей.

Саме тому опановувати основи економічної культури доцільно вже з дошкільного віку, поки формується первинний досвід взаємодії з навколишнім середовищем. У цьому віці закладаються як раціональні навички, так і ціннісні

орієнтири. Економічні якості, сформовані в дитинстві, підвищують імовірність того, що в майбутньому дитина стане самостійною, відповідальною особистістю, здатною поєднувати матеріальні й духовні цінності. Оскільки майбутні умови життя будуть відрізнятися від сучасних, завдання педагога полягає у створенні фундаменту знань, які дозволять дитині адаптуватися в економічному середовищі майбутнього.

Розвиток дитини завжди визначається багатьма чинниками, зокрема і тим середовищем, у якому відбувається навчання. Тому групове розвивальне середовище має включати елементи, що сприяють засвоєнню економічних понять. Його побудова дає можливість інтегрувати економічну діяльність із математикою, екологією, образотворчістю та іншими видами занять, наповнюючи пізнавальний процес практичним змістом.

Для знайомства з економікою як наукою можна ввести символічного персонажа – принцесу Економіку. Спочатку вона постає в простій сукні, проте поступово, опановуючи разом із дітьми економічні закони та правила, покращує своє «життя», вчиться керувати власною країною та «заощаджує» на гарний одяг. Через взаємодію з персонажем дошкільники опановують економічні прислів'я, правила, нові поняття та виконують різні тематичні завдання. Такі зустрічі активізують мовлення, розширюють словниковий запас, стимулюють інтерес до пізнання.

У групі на видному місці слід розміщувати картки з економічними термінами, які доповнюються під час опрацювання нових тем. Поруч можуть знаходитись моделі «Сімейного бюджету» та «Витрат сім'ї», рекламні брошури, створені дітьми разом із батьками, а також макет «будинку родини економістів» чи тематична «економічна карта». Додатковим засобом є «економічне дерево», листочками якого слугують ключові поняття – «товар», «бартер», «бюджет», «потреби» та інші.

Провідною формою роботи стає особистісно орієнтована взаємодія між педагогом і дитиною, коли кожному вихованцю створюються умови для вибору власного шляху пізнання економічного світу – через гру, малювання,

математику та інші види активності. Така модель сприяє розвитку мислення, збагаченню пізнавального досвіду та формуванню внутрішньої потреби в самостійному відкритті знань.

Математичний розвиток дошкільників передбачає насамперед засвоєння ними базового математичного змісту, формування пізнавальних умінь та творчих здібностей. Математика є важливим інструментом раціонального пізнання світу, оскільки саме через рахунок, вимірювання та елементарні обчислення дитина здобуває можливість розв'язувати різноманітні життєві завдання, у тому числі й ті, що мають економічний характер. Математичні знання виступають фундаментом для досягнення старшими дошкільниками початкових економічних уявлень. Водночас знайомство з економічною проблематикою сприяє переходу від формального засвоєння математичного матеріалу до його свідомого застосування в нових ситуаціях.

У старшому дошкільному віці активно формуються уявлення про різні професії. Сучасний світ, однак, пропонує значно ширший спектр діяльностей, пов'язаних з економікою та бізнесом, зокрема професії бізнесмена, банкіра, фінансиста, маркетолога, брокера та інші. Усвідомлення різноманіття цих спеціальностей підводить дитину до розуміння того, що кожен дорослий має свою професію, а правильний професійний вибір у майбутньому сприятиме добробуту сім'ї. Ознайомлення зі змістом і особливостями праці різних людей формує у дітей інтерес, повагу до професіоналів та бажання долучатися до трудової діяльності, орієнтуючись у складному й динамічному ринку праці.

Продуктивна діяльність дошкільників спрямована на розвиток їхніх образотворчих умінь, художнього смаку, творчості та естетичних якостей. В економічному вихованні вона набуває нового змісту, оскільки розглядається як вид трудової активності, у процесі якої дитина створює продукт, що відповідає її інтересам і бажанням. Під час роботи діти опановують структуру трудової діяльності, систематизують етапи виготовлення виробу, вчаться самостійно керувати процесом перетворення матеріалу на корисний продукт.

Конструювання як вид діяльності сприяє розвитку просторової уяви, логічної пам'яті та комбінаторних здібностей. Одночасно діти починають усвідомлювати економічну природу найпростіших завдань: потребу планувати процес роботи, раціонально використовувати матеріали й передбачати результат. У процесі ліплення вони помічають залежність попиту на виріб від його якості, визначають оптимальну кількість матеріалів, обирають найбільш ефективні способи створення предметів.

Зображаючи навколишній світ у малюнках, діти розвивають композиційні та колористичні вміння, поступово підвищуючи якість власних робіт. Досвід образотворчої діяльності формує вміння відображати різні предмети й явища, що, у свою чергу, стимулює пізнавальний інтерес.

У домашніх умовах діти розповідають батькам про нові економічні поняття, пояснюють різницю між потребами та можливостями, товарами і послугами. Вони починають активно використовувати відповідну термінологію у власному мовленні. Уже за короткий час стає очевидним, що економічне навчання допомагає дошкільникам краще розуміти світ, знаходити нестандартні підходи до розв'язання життєвих завдань та приймати обґрунтовані рішення.

Економічне виховання формує в дітей цілісне бачення навколишньої дійсності, уявлення про найпростіші економічні зв'язки та залежності, а також про раціональну організацію життя через працю людей. Долучаючись до різних видів діяльності, дитина починає усвідомлювати світ як джерело засобів для життєдіяльності.

Пізнаючи предметне середовище, дошкільник дізнається про призначення речей, їхню будову та матеріали, із яких вони виготовлені. Поступово формується розуміння економічної природи предметів: вони сприймаються як товар, що має певну ціну, створений для задоволення конкретних потреб, який можна виготовити на замовлення, продати, обміняти або подарувати. Засвоюючи ці уявлення, дитина переходить до усвідомлення складних людських взаємин. Людина відкривається їй як творець речей,

організатор процесів, учасник соціальних взаємодій, тобто як багатогранна особистість, що формує довколишній світ.

2.2. Зміст і завдання підготовки фахівців дошкільної освіти до економічного виховання дітей дошкільного віку

Нормативно-правова база, що регламентує професійну підготовку майбутніх педагогів дошкільної ланки, охоплює комплекс державних документів, які визначають ключові концептуальні орієнтири та параметри організації освітнього процесу. До них належать закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про дошкільну освіту», положення «Базового компоненту дошкільної освіти», а також стандарти вищої освіти спеціальності «Дошкільна освіта» для першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів, що визначило напрями модернізації дошкільної освіти та оновлення кадрового потенціалу галузі.

Науковий доробок з проблеми підготовки майбутніх вихователів відображає різноманітні підходи до формування їх готовності реалізовувати економічне виховання дітей дошкільного віку. У працях А. Богуш, Н. Гавриш, В. Кушнір, Л. Лохвицької, С. Іванчук, Г. Сиротенко, Т. Паніманської та ін. окреслено специфіку професійної діяльності вихователя, особливості організації фахової підготовки студентів у закладах вищої освіти, а також наголошено на необхідності розвитку їхньої здатності до здійснення педагогічної роботи з дітьми дошкільного віку.

Питання змісту та структури професійної діяльності вихователя ЗДО і вимог до його фахової підготовки знайшли висвітлення у роботах В. Кушнір, К. Крутій, Л. Мельничук. Зокрема, В. Кушнір виокремлює ключові функції педагогічної діяльності вихователя: діагностичну (спрямовану на виявлення стану виховного процесу й особливостей розвитку дитини), конструктивно-організаторську (пов'язану з плануванням і організацією педагогічної роботи) та комунікативну (орієнтовану на забезпечення цілеспрямованої взаємодії з дітьми та координацію педагогічних впливів). Сукупність цих функцій

забезпечує ефективність процесу виховання та розвитку дошкільника [38].

Л. Мельничук подає структуру педагогічної діяльності вихователя як послідовність взаємопов'язаних компонентів: аналіз розвитку та вихованості дитини, проєктування її особистісного становлення, планування змісту й методів освітньо-виховної роботи, організація відповідних видів діяльності та оцінка досягнутих результатів [43]. Кожен із структурних елементів вимагає сформованості специфічних умінь: аналітичних, проєктувальних, конструктивних, організаторських, комунікативних та контрольних-оцінювальних.

Підготовка майбутніх вихователів розглядається як відкрита динамічна система, що самоорганізується та інтегрує цілі, завдання, зміст і результати професійної освіти. Її зміст визначається фаховими вимогами до педагога та структурюється відповідно до рівнів вищої освіти. За Л. Мельничук та Т. Пагутою, зміст педагогічної підготовки являє собою систему знань, умінь і навичок, необхідних для виконання професійних функцій педагога в освітньому середовищі [47].

Як зазначає Я. Курінний, основою професійної компетентності вихователя є ґрунтовне знання предметної галузі, оволодіння методиками викладання, а також засвоєння психологічних і педагогічних основ роботи з дітьми. Компетентність педагога передбачає здатність інтегрувати різні види знань, аналізувати педагогічні ситуації, обирати оптимальні засоби взаємодії з дітьми, тобто мислити професійно на методологічному, теоретичному, методичному й технологічному рівнях. Саме така багаторівнева побудова змісту має бути покладена в основу підготовки сучасного вихователя ЗДО.

Підготовка вихователів здійснюється у різних типах закладів вищої освіти. Зміст професійно-педагогічної підготовки складається з нормативної частини державного стандарту та вибіркової частини, яка формується закладом освіти з урахуванням професійних потреб здобувачів. Вибіркові дисципліни сприяють освоєнню спеціалізацій, набуттю дослідницьких, організаційно-управлінських та інших професійних компетентностей.

Фундаментальна підготовка передбачає засвоєння системи теоретичних знань, які спираються на сучасні досягнення педагогіки, психології й суміжних наук. Її метою є формування здатності до безперервного професійного розвитку, оволодіння основами логічного та наукового мислення, умінням застосовувати здобуті знання у практичній діяльності. Фундаменталізація змісту забезпечує майбутньому вихователю широту загальнокультурної, філософської та професійної підготовки, а також можливість гнучко використовувати знання в різних педагогічних ситуаціях.

Фахова підготовка реалізується через дисципліни професійного спрямування та методики викладання, які вивчаються впродовж усього періоду навчання. Методична підготовка охоплює засвоєння методик викладання освітніх ліній дошкільної освіти, організації виховної роботи, проведення занять та спостереження за дітьми. Важливим компонентом професійної підготовки є педагогічна практика, яка становить щонайменше 20 % навчального навантаження і забезпечує поєднання теоретичних знань з практичною діяльністю, розвиток здатності до творчого пошуку та аналізу педагогічних ситуацій.

Соціально-гуманітарна підготовка майбутніх вихователів охоплює українознавчий, філософський, історичний, правовий, екологічний, естетичний та мовознавчий напрями. Вона формує загальнокультурні компетентності та гуманістичну спрямованість професійної діяльності.

На думку Т. Поніманської, підготовка майбутніх вихователів до педагогічної діяльності є цілісним особистісним утворенням, яке включає систему ціннісних орієнтацій, гуманістичних установок та фахових компетентностей, необхідних для надання педагогічної підтримки дошкільникам [54].

Зміст підготовки майбутніх педагогів до реалізації економічного виховання передбачає формування системи знань про економічні явища, методи ознайомлення дітей з елементарними економічними поняттями, а також розвиток умінь застосовувати ці знання під час педагогічної практики

та дослідницької роботи. Така підготовка забезпечує майбутньому вихователю здатність виховувати у дітей уявлення про працю, гроші, товари, професії, необхідність ощадливого ставлення до речей і ресурсів.

Важливим компонентом є засвоєння змісту Базового компонента дошкільної освіти, який визначає основи економічної компетентності дошкільника через поняття «економічна свідомість», «досвід економічної діяльності», «активна економічна позиція». Економічна свідомість передбачає уявлення про економічні процеси в сім'ї й суспільстві, розуміння необхідності економного використання ресурсів та відповідального ставлення до матеріальних благ. Досвід економічної діяльності охоплює вміння орієнтуватися у простих життєвих економічних ситуаціях, здійснювати елементарні економічні дії. Активна економічна позиція ґрунтується на ціннісних орієнтаціях, переконаннях і потребах особистості.

Майбутній вихователю має навчитися формувати у дітей перші уявлення про економічні взаємозв'язки, розвивати бережливість, відповідальність, інтерес до праці дорослих. Його завдання – уміти ознайомлювати дітей з економічними поняттями, навчати їх розв'язувати елементарні економічні ситуації, орієнтуючись на конкретні умови життя сім'ї, громади й регіону. Такий підхід дозволяє забезпечити взаємозв'язок економічного виховання з життям, сприяти формуванню цілісного уявлення дитини про працю, матеріальні цінності та суспільні взаємини.

Методи економічного виховання мають добиратися з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей, принципу переходу від простого до складного. Економічне виховання спирається на низку важливих принципів: єдності економічного виховання з моральним, інтелектуальним і фізичним розвитком; врахування індивідуальності дитини; суспільно значущої спрямованості діяльності; залучення дитини до розв'язання сімейних економічних ситуацій; безперервності й послідовності; творчого характеру економічної діяльності; взаємозв'язку економіки з різними сферами життя.

Завдання майбутнього вихователя полягає у формуванні в дітей стійкого усвідомлення того, що економіка є частиною повсякденного життя, а бережливість і відповідальність – важливі риси особистості. Навіть елементарні дії – вимикання світла, закривання води, дбайливе ставлення до речей – сприяють розвитку самосвідомості дитини, її впевненості та готовності до самостійності.

У процесі підготовки майбутній вихователь має навчитися вирішувати три групи завдань: формувати мотиваційно-ціннісне ставлення до навколишнього середовища й економічної діяльності; розвивати систему знань з основ економіки; забезпечувати набуття дітьми досвіду економічної поведінки й творчого використання знань у практиці.

Економічне виховання сприяє формуванню таких рис, як відповідальність, самостійність, ініціативність, наполегливість. Успіх цього процесу залежить від педагогічної майстерності вихователя, здатності розкривати дітям зміст праці дорослих, організовувати їхню участь у нескладних видах економічної діяльності, враховувати індивідуальні особливості кожної дитини та сприяти розвитку її особистісного потенціалу.

2.3. Експериментальна методика економічного виховання та формування підприємницької діяльності у дітей старшого дошкільного віку

У сучасних умовах соціально-економічного розвитку суспільства актуальність формування економічної компетентності та елементарних підприємницьких якостей у дітей дошкільного віку зростає. Сучасний дошкільник живе у світі, де економічні процеси присутні в повсякденному житті сім'ї, у соціальних взаєминах, у медійному та культурному просторі. Формування елементарних економічних знань є не лише підготовкою до шкільного навчання, а й засобом розвитку практичного мислення, самостійності, відповідальності та здатності усвідомлено взаємодіяти з матеріальними та соціальними ресурсами.

Науковці підкреслюють, що економічне виховання дошкільників має будуватися на принципах діяльності, наочності, практичності та емоційної включеності дитини. Провідна для дошкільного віку гра є природним середовищем, у якому дитина здобуває соціальний досвід, опановує правила взаємодії, розвиває уявлення про власні можливості та обмеження. Саме тому експериментальна методика ґрунтувалася на поєднанні сюжетно-рольових ігор, практико-орієнтованих занять та інтегрованих видів діяльності, що моделювали економічні та підприємницькі ситуації.

Підприємницька компетентність дошкільника розглядається як здатність виявляти ініціативність, знаходити нестандартні рішення, діяти відповідально, орієнтуватися в умовах вибору та приймати прості рішення, пов'язані з організацією діяльності або створенням продукту. З огляду на вікові можливості дітей 5–6 років, підприємництво не виступає як економічна діяльність у дорослому розумінні. Йдеться про розвиток основ підприємницького мислення – допитливості, самостійності, уміння домовлятися, розподіляти завдання, презентувати власні ідеї, планувати прості дії та прогнозувати їх наслідки.

Саме зазначені підходи стали підґрунтям для побудови експериментальної методики, спрямованої на цілеспрямоване формування економічних та підприємницьких уявлень у дітей старшого дошкільного віку.

Дослідження проводилося на базі Комунального закладу «Заклад дошкільної освіти №59 Вінницької міської ради», у межах якого було сформовано дві групи: експериментальну (ЕГ) та контрольну (КГ), по 15 дітей у кожній. Критеріями добору були однакові вікові параметри та приблизно однакові рівні початкової сформованості економічної обізнаності, визначені за допомогою діагностичних методик на констатувальному етапі.

Експеримент складався з трьох етапів:

1. Констатувальний, метою якого було визначення вихідного рівня економічних і підприємницьких уявлень дітей.
2. Формувальний, під час якого з дітьми експериментальної групи

проводилася спеціально розроблена програма.

3. Контрольний, спрямований на фіксацію змін та визначення ефективності методики.

З дітьми експериментальної групи проводилися інтегровані заняття два рази на тиждень по 30–40 хвилин. Діти контрольної групи працювали відповідно до базової освітньої програми без цілеспрямованого формування економічних і підприємницьких понять.

Зміст і логіка експериментальної методики

1. Ознайомлення дітей з природою грошей.

На перших заняттях діти знайомилися з поняттям «гроші» як соціальним інструментом. Вихователь демонстрував різні види грошей: монети, купюри, пластикові картки, електронні зображення. Дітям пояснювалося, що гроші – це не іграшка, а засіб обміну, що дозволяє людині отримати потрібні речі завдяки праці.

Під час занять діти навчалися відрізняти монети за розміром і кольором, упізнавати цифри на купюрах, порівнювати номінали, співвідносити їх з умовними або реальними цінами. Завдання доповнювалися дидактичними іграми типу «Знайди потрібну монетку», «Склади суму», «Хто швидше відрахує?». Таким чином закладалася основа економічної свідомості.

Для прикладу подаємо фрагмент спостереження: *Дівчинка М. уважно розглядає таблицю цін. Вона бере монету 5 грн і каже: «Я хочу купити олівці за 4 гривні. Якщо я дам п'ять, мені мають повернути одну. Бо в магазині завжди повертають». На уточнювальне запитання вихователя пояснює: «Бо так правильно. Якщо даси більше, то решту повертають. Бо гроші – це важливо. Не можна просто так давати всі».*

Подібні висловлювання демонструють глибше розуміння ролі грошей, ніж механічне виконання операцій додавання і віднімання.

2. Формування навичок купівлі-продажу.

Цей етап реалізовувався переважно у формі сюжетно-рольових ігор. Гра «Магазин» була центральною, але її варіанти ускладнювалися:

«Супермаркет», «Крамниця іграшок», «Кафе», «Пекарня». Діти моделювали ситуації: покупець обирає товар, визначає його ціну, перевіряє, чи вистачає грошей, оплачує покупку, отримує решту.

Спостереження: Хлопчик Д. у ролі продавця уважно рахує товар. Коли покупець дає йому купюру 20 грн за товар вартістю 13 грн, Д. задумується і тричі перераховує решту. Після деякої паузи відповідає: «Треба сім гривень». Покупець пробує заплутати його, кажучи: «Може, п'ять?» Д. впевнено відповідає: «Ні, бо 20 мінус 13 буде сім. Я рахував».

У таких ситуаціях діти не лише закріплюють математичні вміння, а й набувають упевненості в економічних діях.

3. Формування умінь планувати витрати.

Наступний етап передбачав навчання дітей розумінню меж бюджету. Дітям давали умовну суму – наприклад, 20 ігрових гривень, і пропонували «зібрати портфель до школи», «підготуватися до свята», «зібрати подарунок другу». У процесі обговорення вихователь звертав увагу на різницю між потребами та бажаннями.

Спостереження: Дівчинка Л. отримує 20 грн і має обрати товари для святкової вечірки. Спочатку вона бере дорогу іграшку за 18 грн і ще дві дрібні прикраси за 3 грн. Коли вихователь запитує, чи вистачить їй грошей, Л. перераховує суму, замислюється й каже: «Ні, не вистачить. Треба щось прибрати». Після кількох спроб вона відмовляється від іграшки й обирає набір кульок за 10 грн та наклейки за 6 грн: «Так краще, бо на всі вистачило».

Саме в такі моменти діти засвоюють реальні механізми раціонального планування.

4. Окремий блок програми був присвячений формуванню підприємницького мислення – уміння створювати продукт, домовлятися, планувати дії, презентувати результати та розподіляти функції між учасниками.

Ігрові міні-проекти як модель підприємницької діяльності

Дітям пропонувалося створити умовні «виробництва»: майстерню

браслетів, міні-пекарню, студію листівок, майстерню сувенірів. Процес передбачав кілька етапів: генерування ідеї продукту; добір матеріалів; організація виготовлення; визначення «ціни» продукту; презентація; «продаж» одноліткам. У ході роботи діти практикувалися в умінні домовлятися про розподіл ролей, приймати рішення та оцінювати результат.

Спостереження: Під час створення міні-пекарні хлопчик С. проявив ініціативу і запропонував: «Давайте ми зробимо три види печива – маленькі, середні й великі. Маленькі будуть дешевші, щоб усім вистачило». Інші діти погодилися. С. самостійно визначив «ціни» та пояснив їх: «Бо маленькі ми можемо зробити багато, а великі – довго». У ході гри діти «продавали» печиво одноліткам, а С. коментував: «У нас сьогодні акція – якщо купити два маленькі, третє дешевше».

Такі епізоди свідчать про розвиток елементарних стратегічних рішень.

5. Розвиток комунікативних і лідерських якостей.

Підприємницька діяльність вимагала від дітей уміння організовувати групу, переконувати, пояснювати, обґрунтовувати. Вихователь заохочував дітей ставити питання, презентувати продукт, описувати його переваги.

Під час міні-проєкту «Майстерня подарунків» дівчинка Н. виступила з пропозицією створити набір листівок. Вона пояснила: «Ми можемо зробити листівки для всіх – бо хтось хоче для тата, хтось для мами». Діти погодилися. Відтак Н. розподілила завдання: «Ти вирізатимеш, ти малюватимеш, а я буду клеїти». Коли настав час презентації, вона самостійно виступила і розповіла про ідею, виконання і «вартість» набору.

Такі ситуації сприяли розвитку лідерських умінь та навичок командної взаємодії.

Методичний підхід передбачає поступове включення дітей у знайомі їм життєві ситуації, в яких вони можуть відчутти логіку фінансових відносин через гру, моделювання, спостереження та практичні дії. Основою є створення середовища, де дитина має можливість самостійно приймати малі, але значущі рішення, пов'язані з розподілом умовних ресурсів, вибором альтернатив,

формуванням бажань і потреб. Такі ситуації можуть виникати під час сюжетно-рольових ігор, театризацій, спільних проєктів, індивідуальних завдань чи інтегрованих занять. Основним завданням вихователя стає не повідомлення правил економічної поведінки, а організація умов, у яких дитина здобуває власний досвід і поступово відкриває закономірності фінансово-підприємницьких процесів.

У практиці дошкільних закладів ефективним засобом формування фінансової грамотності є сюжетно-рольові ігри, що відтворюють знайомі дітям соціальні ролі. У грі «Магазин» діти вчаться співвідносити бажання й можливості, розуміють, що товар має ціну, що гроші є засобом обміну, а не самоціллю. Коли одна дитина намагалася купити одразу кілька іграшок, вихователь м'яко спрямовував її думку, запитуючи, чи вистачить умовних грошей і що з усього запропонованого є справді потрібним. Після нетривалого міркування дитина відмовилася від зайвої покупки, пояснивши, що «зайву машинку вона і так має». У такий спосіб закріплюється не лише поняття ціни, а й уміння відмовлятися від імпульсивних рішень і співвідносити потреби з можливостями. На заняттях, спрямованих на формування уявлень про сімейний бюджет, діти аналізують ситуації, близькі до реального життя. Вихователь може використовувати картки, де зображені різні види витрат: продукти, одяг, транспорт, відпочинок. Під час обговорення діти часто відзначають, що грошей може не вистачати на все одразу. Один із вихованців під час дискусії зауважив: «Якщо купити багато солодощів, може не залишитися на нові черевики для зими». Таке усвідомлення закономірностей фінансових рішень не лише збагачує знання, а й формує відповідальне ставлення до ресурсів.

Основи підприємництва формуються в дітей через залучення до проєктної діяльності, у якій вони мають можливість створити власний продукт, презентувати його та обґрунтувати його цінність. Такі міні-проєкти можуть мати творчий, мистецький або побутовий характер. Наприклад, у межах проєкту «Моя маленька майстерня» діти створювали вироби з паперу

та природних матеріалів. Кожен вихованець обирав, який виріб він хоче представити на міні-ярмарку: хтось виготовляв браслет, хтось – закладку для книжки, хтось – листівку. У процесі підготовки до ярмарку діти обговорювали, що їхній виріб повинен бути якісним, акуратно виконаним і приємним на вигляд. Дівчинка, яка зробила паперовий кораблик, самостійно вирішила замінити спочатку намальовані фломастером ілюмінатори на наклеєні, пояснивши, що так робота «виглядає красивіше». Через такі дрібні рішення формується підприємницьке мислення – прагнення покращувати продукт, робити його ціннішим для інших.

Особливого значення в методиці набувають міні-економічні досліді, які дозволяють дітям усвідомити цінність праці та необхідність її організації. Під час таких занять діти можуть аналізувати, скільки часу займає створення того чи іншого виробу, скільки матеріалів потрібно, як їх раціонально розподіляти. Одного разу в групі діти отримали завдання зібрати набори для виготовлення новорічних прикрас. Спершу вони намагалися розкласти матеріали без певного плану, однак швидко зрозуміли, що їх може не вистачити на всі набори. Після обговорення вони разом із вихователем вирішили спочатку визначити, які елементи потрібні в кожному наборі, а потім розподілити матеріали рівномірно. Така діяльність вчить стратегічного мислення й відповідальності.

Важливим елементом методики є моделювання реальних фінансових ситуацій у доступній для дітей ігровій формі. Коли вихователь пропонує дітям уявити, що вони планують спільне свято або екскурсію, постає питання: що необхідно підготувати, які ресурси знадобляться, на що слід витратити умовні кошти. У процесі обговорення діти пропонують різні варіанти, іноді суперечливі, однак у цьому полягає навчальна цінність. Двоє дітей наполягали, що «треба брати найбільший торт», але після аргументів товаришів, які зазначили, що без транспорту вони не зможуть потрапити до місця призначення, діти змінили своє рішення. Таким чином, у них формується здатність до спільних рішень, компромісів та усвідомлення

пріоритетів.

Формування підприємницької діяльності потребує створення середовища, у якому дитина може проявити ініціативу. У деяких групах вихователі створюють «центри ділової гри», де діти можуть спробувати себе в ролі продавця, майстра, дизайнера або консультанта. На одному з занять хлопчик вирішив відкрити «майстерню» з ремонту іграшкових машинок. Він оглядав іграшки, пропонував «ремонт», оцінював складність роботи й умовно визначав, скільки часу йому знадобиться. У процесі гри діти вчилися домовлятися, «платити» ігровими грошима, чекати своєї черги та оцінювати якість роботи, що формує основи підприємницької культури через емоційно значущий досвід.

Розвиток фінансової та підприємницької грамотності не обмежується лише спеціально організованими заняттями. Будь-яка побутова ситуація може стати навчальною, якщо педагог вчасно зверне увагу дітей на економічний зміст звичайних дій. Наприклад, під час прибирання ігрового простору вихователь може обговорити, чому важливо зберігати речі в належному стані й відповідально ставитися до спільного майна. Коли дитина зламала іграшку та висловила жаль, педагог пояснив, що будь-яка річ потребує дбайливого ставлення, інакше доведеться витратити час і ресурси на її відновлення чи придбання нової. У такі моменти дитина усвідомлює зв'язок між дією, наслідком і відповідальністю, що є базою для фінансової культури.

Методика також охоплює тісну співпрацю з батьками, адже саме в родині дитина отримує перший досвід взаємодії з грошима. Вихователі проводять консультації, рекомендують батькам обговорювати з дітьми сімейні покупки, залучати їх до безпечних фінансових рішень, пояснювати різницю між бажаннями та потребами, демонструвати, як формується заощадження й навіщо воно потрібне. У тих родинях, де батьки підтримують ініціативи педагогів, діти значно швидше формують стійкі економічні уявлення. Наприклад, дівчинка повідомила на занятті, що збирає частину своїх кишенькових коштів у спеціальну скарбничку, бо хоче придбати великий

набір для творчості, і «хоча можна купити маленькі дрібнички, але краще почекати». Такі історії демонструють внутрішнє прийняття економічних закономірностей.

Отже, методика формування фінансової та підприємницької грамотності дошкільників ґрунтується на природній активності дітей, їхній емоційності, ігровій мотивації та здатності засвоювати інформацію через практику. Вона передбачає створення навчально-ігрового середовища, у якому дитина може діяти, помилятися, виправляти помилки й відкривати закономірності економічних процесів. Успішність методики залежить від інтеграції ігрової, пізнавальної, соціальної й проєктної діяльності, а також від партнерської взаємодії педагогів і родини. Саме такий комплексний підхід дає змогу закласти фундамент майбутньої економічної компетентності, формуючи у дітей уміння відповідально ставитися до ресурсів, діяти продумано, шукати альтернативи та виявляти підприємливість.

2.4. Характеристика результатів експериментальної системи роботи

Для експериментального дослідження формування економічних знань у дітей старшого дошкільного віку було створено дві групи (ЕГ – експериментальна група, КГ – контрольна група), по 15 дітей у кожній. Базою дослідження був Комунальний заклад «Заклад дошкільної освіти №59 Вінницької міської ради». Мета дослідження: виявити рівень сформованості економічних знань у дітей дошкільного віку та порівняти його між експериментальною (ЕГ) і контрольною (КГ) групами.

Експеримент відбувався у кілька етапів.

1. Підготовчий етап.

- Підбір учасників: сформовано 2 групи по 15 дітей (ЕГ і КГ), за віком і рівнем знань однорідні.
- Розробка інструментарію: тестові завдання, ситуаційні вправи, спостережувальні чек-листи.

- Узгодження з батьками / адміністрацією закладу дошкільної освіти, отримання згоди на проведення експериментальної роботи.
2. Діагностичний етап.
- Проведення початкового тестування всіх дітей за визначеними критеріями.
 - Фіксація кількісних та якісних показників.
3. Корекційно-експериментальний етап.
- Впровадження освітньо-розвивальної програми (методики). Проведення ігрових занять, рольових ігор, міні-практик «купити/продати», планування витрат.
 - КГ продовжує звичну освітньо-розвивальну роботу за традиційною методикою.
4. Контрольний етап.
- Повторне тестування обох груп за допомогою тих самих інструментів.
 - Збір даних, опитування вихователів/батьків.
5. Етап обробки та інтерпретації результатів. Формулювання висновків та рекомендацій.

Для оцінювання рівня формування економічних знань у дітей старшого дошкільного віку було застосовано бальну систему для кожного критерію: від 0 до 5 балів (0 – відсутні знання/навички, 5 – чітко сформовані знання/навички). Критеріями було визначено наступні:

1. Знання про гроші – розуміння, що таке гроші, для чого вони потрібні.
2. Уміння обмінюватися (торгувати) – практичні навички простого обміну або «покупки» в ігрових ситуаціях.
3. Планування витрат – здатність планувати «купівлю» з урахуванням кількості ресурсів (наприклад, іграшкові гроші).
4. Соціально-економічні уявлення – прості уявлення про працю, зарібок, потреби, бажання.

Метою контрольного етапу експерименту було визначення результативності запропонованої методики формування економічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку.

Основні завдання контрольного дослідження передбачали:

1. Проведення повторної діагностики рівня сформованості економічної компетентності в дітей старшого дошкільного віку;
2. Аналіз змін, що відбулися у рівнях сформованості економічної компетентності в дітей контрольної та експериментальної груп;
3. Підтвердження ефективності запропонованої експериментальної методики.

Отримані результати контрольного зрізу показали, що після проведення цілеспрямованої педагогічної роботи діти експериментальної групи продемонстрували зростання ініціативності у засвоєнні та усвідомленні нових економічних знань, підвищений інтерес до економічних аспектів життєдіяльності, здатність формулювати запитання й аргументувати відповіді економічного характеру, а також виявляти волюві якості під час виконання тривалих або малопривабливих завдань.

У процесі спільної діяльності дошкільники активніше взаємодіяли та досягали домовленостей, що створювало позитивний емоційний фон спілкування. Помітно збагатився їхній словниковий запас: діти частіше використовували економічні поняття в активному мовленні, зокрема в діалогах під час ігор.

Результати контрольного зрізу засвідчили суттєвий позитивний ріст у рівнях сформованості економічної компетентності дітей експериментальної групи: спостерігалось зростання частки вихованців із високим і середнім рівнями як у експериментальній, так і в контрольній групах.

Динаміку рівнів сформованості економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку контрольної та експериментальної груп на констатувальному та контрольному етапах за ціннісно-мотиваційним критерієм подано в таблиці 2.1.

Динаміка рівнів сформованості економічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку контрольної та експериментальної груп на констатувальному і контрольному етапі експерименту за ціннісно-мотиваційним критерієм (у %)

Рівні	Групи			
	Контрольна		Експериментальна	
	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту
Високий	20,0	24,0	16,0	32,0
Середній	52,0	56,0	52,0	60,0
Низький	28,0	20,0	32,0	8,0

Як засвідчують дані таблиці 2.1, кількість дітей з високим рівнем сформованості економічної компетентності на початку дослідження становив 20% у контрольній групі та 16 % в експериментальній. Після впровадження системи експериментальної роботи кількість дітей з високим рівнем в експериментальній групі зріс на 16%, з середнім – на 8 %, з низьким рівнем – знизилась на 24 %.

В експериментальній групі збільшилась кількість дітей, які з інтересом ставилися до економічної сфери життя, із захопленням брали активну участь у різноманітних імпровізованих соціально-економічних ситуаціях. Серед дітей контрольної групи теж спостерігалася позитивна динаміка сформованості економічної компетентності за ціннісно-мотиваційним критерієм: високий і середній рівень зріс на 4 %, низький знизився на 8%. Отже, дані таблиці переконують, що в експериментальній групі динаміка показників за високим і середнім рівнями є вищою порівняно з контрольною групою.

Показники сформованості економічної компетентності за когнітивно-мовленнєвим критерієм також зазнали суттєвих змін у порівнянні з результатами під час констатувального експерименту. В експериментальній групі дітьми під час ігрової діяльності вживали слова економічного змісту під

час спілкування з однолітками, вирішували питання економічних стосунків, відстоювали власну думку з урахуванням поглядів інших дітей.

Динаміка рівнів сформованості економічної компетентності за когнітивно-мовленнєвим критерієм у дітей старшого дошкільного віку контрольної та експериментальної груп на констатувальному і контрольному етапах експерименту представлено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Динаміка рівнів сформованості економічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку контрольної та експериментальної груп на констатувальному і контрольному етапі експерименту за когнітивно-мовленнєвим критерієм (у %)

Рівні	Групи			
	Контрольна група		Експериментальна група	
	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту
Високий	24,0	28,0	24,0	40,0
Середній	52,0	56,0	48,0	60,0
Низький	24,0	16,0	28,0	0,0

Як засвідчують результати, представлені у таблиці 2.2, упровадження експериментальної методики в освітньо-виховну роботу в експериментальній групі дозволило здійснити суттєве зростання кількості дітей старшого дошкільного віку з високим рівнем сформованості економічної компетентності за когнітивно-мовленнєвим критерієм (на 16 %), кількість дітей з середнім рівнем теж зросла на 12 % порівняно з констатувальним етапом. Позитивним є той факт, що серед дітей експериментальній групі не виявлено дітей з низьким рівнем сформованості економічної компетентності після впровадження експериментальної методики. В контрольній групі теж спостерігалися позитивні зміни, хоча не такі значні, якщо порівняти з експериментальною групою. Кількість дітей в контрольній групі з високим та середніми рівнями сформованості економічної компетентності зросли на 4 %,

виявлено, що кількість дітей з низьким рівнем знизилась на 8 %.

Після здійснення експериментальної роботи спостерігалася позитивна динаміка щодо сформованості економічної компетентності за операційним критерієм у дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи. Після упровадження експериментальної методики діти швидше реагували в нестандартній ситуації, приймати зважені рішення та намагалися доводити розпочату справу до кінця; під час ігор діти знаходили спільну мову, поступалися власними бажаннями та інтересами заради виконання даної обіцянки чи задля досягнення спільної мети, порівняно з констатувальним етапом експерименту.

Динаміку рівнів сформованості економічної компетентності за операційним критерієм у дітей старшого дошкільного віку контрольної та експериментальної груп на констатувальному і контрольному етапі експерименту представлено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Динаміка рівнів сформованості економічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку контрольної та експериментальної груп на констатувальному і контрольному етапі експерименту за операційним критерієм (у %)

Рівні	Групи			
	Контрольна група		Експериментальна група	
	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту
Високий	20,0	28,0	20,0	44,0
Середній	48,0	52,0	52,0	56,0
Низький	32,0	20,0	28,0	0,0

Аналіз даних, які представлені у таблиці 2.3, засвідчив, що на 24% зростає кількість дітей з високим рівнем, із середнім рівнем – на 4 % у експериментальній групі. Про ефективність експериментальної роботи свідчить відсутність низького рівня сформованості економічної компетентності за операційним критерієм у дітей старшого дошкільного віку

з експериментальної групи. У контрольній групі теж відбулися позитивні зміни, однак не такі суттєві як у експериментальній групі: кількість дітей з високим рівнем зросла на 8 %, із середнім – на 4%, з низьким рівнем знизився до 20 % (порівняно з 32 % на початку експерименту).

Узагальнені результати динаміки сформованості економічної компетентності за трьома критеріями подано у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Динаміка рівнів сформованості економічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку контрольної та експериментальної груп на констатувальному і контрольному етапі експерименту (у %)

Рівні	Групи			
	Контрольна		Експериментальна	
	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту
Високий	21,3	26,7	20,0	38,7
Середній	53,3	54,7	50,7	58,7
Низький	25,4	18,6	29,3	2,6

Результати, представлені у таблиці 2.4, засвідчують ефективність експериментальної методики. Порівняльний аналіз даних початкового та підсумкового зрізів наочно доводять результативність запропонованої й експериментально перевіреної нами методики формування економічної компетентності в експериментальній групі. Динаміку змін рівнів сформованості економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку контрольної та експериментальної груп до та після упровадження експериментальної методики нами проілюстровано на рис. 2.2.

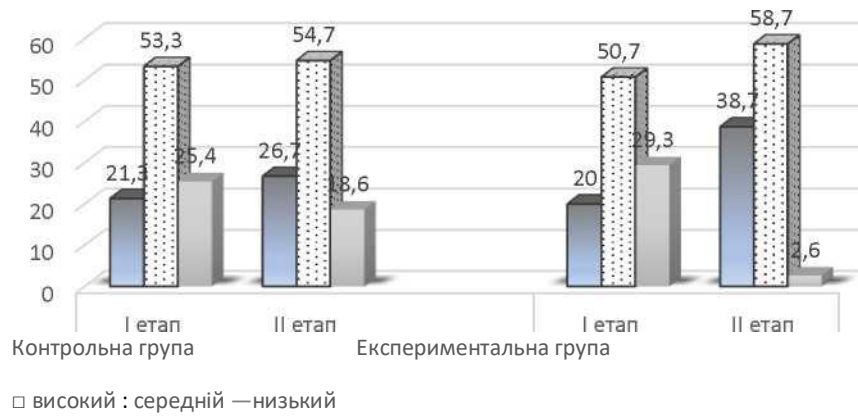

Рис. 2.1. Динаміка рівнів сформованості економічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку контрольної та експериментальної груп після формульованого експерименту (у %)

Аналіз показників сформованості економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку на основі цілісних компонентів, які сформовано за трьома критеріями: ціннісно-мотиваційним, когнітивно-мовленнєвим та операційним, дав змогу констатувати значне зростання кількості дітей, з високим рівнем сформованості економічної компетентності в експериментальній групі (показник зріс на 18,7 %). Відповідно, кількість дітей старшого дошкільного віку з середнім рівнем сформованості економічної компетентності зросла на 8%. Кількість дітей з низьким рівнем сформованості економічної компетентності знизилась в експериментальній групі на 26,7 %. Натомість у контрольній групі не виявлено значних змін. Зокрема, кількість дітей з високим рівня зросла на 5,4 %, із середнім – на 1,4 %, кількість дітей з низьким рівнем знизилась на 6,8 %.

Отримані дані дали підстави стверджувати, що діти експериментальної групи випереджають однолітків контрольної групи за всіма критеріями і показниками. Істотна різниця в кількісних показниках сформованості економічної компетентності на користь експериментальної групи та збільшення різниці між середніми показниками експериментальній та контрольній групах доводить ефективність методики, яка впроваджувалась у освітній процес експериментальної групи.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу сформулювати комплексні висновки. Насамперед встановлено, що впровадження положень Базового компонента дошкільної освіти в Україні потребує цілеспрямованого залучення дітей старшого дошкільного віку до опанування елементарних економічних понять, а також створення програми економічного виховання, у якій чітко визначалися б зміст економічного виховання та сутність економічної компетентності та підприємницької діяльності дитини.

Важливою складовою економічної освіти й виховання визначено формування в дошкільників шанобливого ставлення до праці дорослих та її результатів. Дитина з ранніх років повинна усвідомлювати, що матеріальні й духовні цінності навколишнього світу створені людьми, які доклали значних зусиль для блага суспільства. У дослідженні обґрунтовано, що економічна компетентність дошкільника охоплює обізнаність з елементарними економічними поняттями, наявність певних знань вартісного, раціонального, споживчого й ціннісного змісту, а також сформованість початкових умінь і навичок економічної діяльності. Метою економічного виховання визначено розвиток економічних компетентностей, що проявляються у збагаченні знань та позитивному ставленні до праці.

Водночас реалізація ключових положень Базового компонента вимагає використання інноваційних підходів в організації освітньо-виховного процесу, що зумовлює актуальність створення інноваційного освітнього середовища, у якому забезпечується формування економічної компетентності дошкільників. Ефективність функціонування закладу освіти значною мірою залежить від якості такого середовища, яке розглядається як сукупність умов і чинників, що сприяють результативній освітній діяльності.

У ході дослідження було визначено структурні компоненти економічної компетентності дошкільників, до яких належать мотиваційно-емоційний,

змістово-діяльнісний та рефлексивний. Для оцінювання вихідного рівня сформованості економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку визначено три критерії: ціннісно-мотиваційний, що відображав інтерес до економічної сфери та соціально-ціннісну мотивацію; когнітивно-мовленнєвий, який засвідчував наявність елементарних економічних уявлень і відповідної лексики; та операційний, що характеризував здатність дитини діяти адекватно економічній ситуації й обирати варіативні способи поведінки. Відповідно до цих критеріїв виокремлено високий, середній і низький рівні сформованості економічної компетентності. Аналіз виявив, що діти першої групи продемонстрували нижчі результати порівняно з другою, зокрема вищий рівень у другій групі переважав на 6,6 %, середній – на 5,4 %, тоді як низький рівень був на 1,2 % вищим у першій групі. Саме це стало підставою визначити першу групу як експериментальну, а другу – як контрольну.

Перед упровадженням формувального етапу була створена теоретична модель, що включала мету, принципи, педагогічні умови, етапи формування економічної компетентності, організаційні форми, методи та очікувані результати. До педагогічних умов віднесено забезпечення комплексного підходу до економічного виховання, використання можливостей інноваційного освітнього середовища та активну співпрацю з батьками. На всіх етапах експерименту застосовувалися різні види роботи, які сприяли формуванню всіх компонентів економічної компетентності. Програма передбачала паралельну роботу з дітьми та вихователями. Пошуковий етап був спрямований на накопичення й систематизацію економічних знань через дидактичні та сюжетно-рольові ігри, роботу з літературою та символічними схемами. Діяльнісно-практичний етап орієнтувався на усвідомлення економічних понять і розвиток умінь діяти відповідно до економічних ситуацій, зокрема пов'язаних із раціональним використанням родинного бюджету. Завершальний етап мав творчий характер, оскільки діти вчилися співвідносити економічні поняття, добирати найдоцільніші рішення, аргументувати власну позицію та використовувати економічну лексику.

Робота реалізовувалася через тематичні заняття, рольові ігри та ігри-презентації, пов'язані з моделями економічних установ і соціально-економічних ролей.

У дошкільних закладах освіти у процесі освітньо-виховної роботи застосовувалися різноманітні форми й методи, серед яких заняття комплексного, тематичного та інтегрованого характеру, що містили економічні компоненти з різних розділів освітньої програми. Доповнювали їх економічні екскурсії та прогулянки, дидактичні, ситуативні й рольові ігри, а також спостереження та творчі завдання. Такий підхід забезпечив можливість доступного засвоєння базових економічних понять, сприяв формуванню моральних цінностей, соціально значущих почуттів і морально-економічних якостей, а також стимулював інтерес дітей до економічних аспектів навколишнього життя.

Дані спостережень і результати діагностики, проведеної в умовах ігрової діяльності, засвідчили, що сюжетно-рольові та практичні форми активності відіграють важливу роль у розвитку основ економічної культури старших дошкільників. Аналіз отриманих результатів показав, що після цілеспрямованої роботи, спрямованої на формування економічних знань, в експериментальній групі зросла кількість дітей, які продемонстрували високий і середній рівні їх сформованості. Особливо важливо, що на контрольному етапі експерименту діти вже могли застосовувати набуті уявлення про економічні процеси в розмовах із батьками, у власних іграх та у творчих видах діяльності.

Аналіз підсумкових показників сформованості економічної компетентності старших дошкільників за трьома критеріями засвідчив істотне зростання кількості дітей з високим рівнем у експериментальній групі – на 18,7%. Частка дітей із середнім рівнем теж збільшилася на 8%, а показник низького рівня зменшився на 26,7%. У контрольній групі зміни були значно менш вираженими: високий рівень зріс лише на 5,4 %, середній – на 1,4 %, а низький знизився на 6,8 %. Очевидна перевага експериментальної групи та

збільшення розриву між середніми показниками вказують на ефективність педагогічних умов, упроваджених у її освітній процес, що підтверджує обґрунтованість висунутої гіпотези про позитивний вплив цих умов на формування економічної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Таким чином, дослідження якісних і кількісних даних підтвердило, що формування економічних знань у дітей старшого дошкільного віку має ґрунтуватися на збагаченні змісту їхніх сюжетно-рольових ігор економічно значущими елементами, створенні в закладі дошкільної освіти предметно-просторового середовища з відповідною економічною тематикою та забезпеченні тісної взаємодії сім'ї й закладу освіти у вирішенні завдань економічного розвитку дитини. Разом із тим проведена робота не може вважатися остаточним вирішенням окресленої проблеми й потребує подальшого наукового опрацювання, зокрема щодо розроблення цілісної системи економічної освіти дошкільників на основі визначених теоретичних і методичних принципів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабичева Т. Мій рідний край, моя країна. Свято до Дня незалежності України для дітей старшої групи. Дошкільне виховання. 2021. №7. С. 38–23.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (державний стандарт дошкільної освіти) : нова редакція. Київ, 2021. 37 с.
https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
3. Беленька Г. Ознайомлення дошкільників зі складними явищами навколишнього світу: крок за кроком. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2013. №2 (51). С. 42–49.
4. Богуш А., Гавриш Н. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : підручник для студ. вищ. навч. закладів. Київ : ВД Слово, 2015. 408 с.
5. Богуш А. М., Ільченко В. Р. Довкілля. Для дітей дошкільного віку. Полтава, 2014. 344 с.
6. Бойко Б. В. Добрий день, шановна свинко! : Книга вихованої дитини. Київ: Країна Мрій, 2006. 48 с.
7. Ващенко Л. Інноваційне середовище післядипломної педагогічної освіти. Післядипломна освіта. 2012. № 1. С. 37–40.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь: Перун, 2001. 1440 с.
9. Впевнений старт : освітня програма для дітей старшого дошкільного віку / [Н. В.Гавриш, Т. В. Панасюк, Т. О. Піроженко, О. С. Рогозянський, О. Ю. Хартман, А. С. Шевчук]; За заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. Київ : Українська академія дитинства, 2017. 80 с.
10. Гавриш Н. Гра-стратегія як засіб формування творчої особистості в дошкільному віці. Особливості освіти дітей шестирічного віку :

- матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. Київ: КМПУ імені Б.Д. Грінченка, 2004. С. 26–27.
11. Гладій С. Економіка і дошкільник. Бібліотечка вихователя дитячого садка. 2016. № 10. С. 79–86.
 12. Грама Н. Економічне виховання особистості дитини-дошкільника. Розвиток особистості дитини дошкільного віку в різних видах діяльності : монографія / А.М. Богуш, Н.Г. Грама, Н.І. Луцан та ін. Одеса : Вид. Бакаєв В.В., 2013. 236 с.
 13. Грама Н. Започаткування основ економічного виховання дітей дошкільного віку. Наша школа. 2003. № 2. С.58–62.
 14. Граф А.М. Формування економічної компетентності дітей дошкільного віку: посіб. для вихователя. Київ : Основа, 2021. 144 с.
 15. Григоренко Г., Жадан Р. Виховуємо раціонального споживача. Дошкільне виховання. 2017. № 1. С. 16–20.
 16. Григоренко Г., Жадан Р. Дітям про житлово-комунальні послуги. Заняття для старших дошкільнят. Дошкільне виховання. 2018. № 12. С. 21–23.
 17. Григоренко Г., Жадан Р. Старшим дошкільнятам про гроші. Дошкільне виховання. 2015. № 1. С. 11–15.
 18. Гураш Л. Розумна обережність – запорука безпеки. Дошкільне виховання. 2015. №7. С. 10–12.
 19. Дитина : програма виховання і навчання дітей від 2 до 7 років / наук. кер. проекту В.О. Огнев'юк; авт.. кол. : В.Г. Беленька, О.Л. Богініч, Н.І. Богданець-Білоskalенко та ін. Київ : Вид-во Київського університету імені Бориса Грінченка, 2016. 304 с.
 20. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія / А.М. Богуш, Л.О. Варяниця, Н.В. Гавриш та ін. ; наук. ред. А.М. Богуш; за заг. ред. Н.В. Гавриш. Луганськ : Альма-матер, 2006. 368 с.
 21. Дошкільникам про професії / Уклад. Н.І. Дикань; іл.. Н.В. Кравченко.

- Харків : Вид. група «Основа», 2012. 128 с.
22. Дратвер Б. Поетапність економічної освіти. Директор школи. 2001. № 46. С. 9–102.
 23. Жадан Р., Григоренко Г. Економічна освіта дітей старшого дошкільного віку (перспективно-календарне планування занять з економіки). Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2006. 116 с.
 24. Жадан Р., Григоренко Д. Економічна освіта дітей старшого дошкільного віку. Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2006. 116 с.
 25. Зуєва С., Шкуренко В. Дієво-практична гра «Гроші з неба не падають». Початкова школа. 2012. № 6. С. 20–22.
 26. Іванова А. В. Педагогічний огляд проблеми економічного виховання дошкільників. Наукова молодь : матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. Луганськ : Знання, 2006. С. 43–45.
 27. Іванова А. В. Економічний досвід – старшим дошкільнятам. Дошкільне виховання. 2006. № 7. С. 22–25.
 28. Іванова А. М. Формування елементарних економічних знань у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності : кваліфікаційна робота. Ніжин, 2019. 99 с. <https://surl.li/lwcuui>
 29. Іванчук С. А. Сучасний стан роботи з виховання основ культури споживання у дітей старшого дошкільного віку у практиці роботи ДНЗ (на матеріалі аналізу планів навчально-виховної роботи). Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2016. № 1. (11). С. 77–79.
 30. Іванчук С. А. Форми взаємодії дошкільного закладу і сім'ї з економічного виховання дітей дошкільного віку. Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки. 2015. Вип. 1.(48). С. 121–126.
 31. Інновації як основа зміно-світньої практики. Інформаційно-методичний збірник / Упорядник Г.О. Сиротенко. Полтава : ПОППО, 2005. 160 с.
 32. Клавдієва Е. А., Михайличенко Т. П., Сазонова А. В. Формування

- первинного економічного досвіду старших дошкільників. Донецьк, 2008. 200 с.
33. Корнеєва Н. О. Перші кроки в економіку. Палітра педагога. 2003. №1. С. 8–13.
 34. Косенчук О. Дитина в соціумі : впроваджуємо ДКДО. Дошкільне виховання. 2021. № 4. С. 3–5.
 35. Крутій К. Л., Маковецька Н. Л. Подорож у довкілля : Методичні рекомендації для батьків і педагогів щодо ознайомлення дітей дошкільного віку із довкіллям. Запоріжжя: «ЛПС» ЛТД, 2009. 148 с.
 36. Курінний Я. Характеристика соціально-педагогічних умов економічної соціалізації дітей 5–7 років в умовах ДНЗ. Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка», 2016. Вип. 2/34. С. 123–132.
 37. Курова А. В. Психологія спілкування : навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти факультету психології, політології та соціології НУ «ОЮА». Одеса : Фенікс, 2020. 79 с.
 38. Кушнір В. М. Психолого-педагогічні особливості взаємодії сім'ї та ДНЗ у формуванні економічної культури старших дошкільників. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / гол. ред. М.Т. Мартинюк. Умань : ПП Жовтий, 2010. Ч. 4. С. 135–141.
 39. Люнфін О. Є. Економічне виховання дошкільників. Молодий вчений. 2017. № 8. С. 349–351.
 40. Маркіна Н. Погляди видатних педагогів на економічне виховання дітей дошкільного віку. Вісник студентського наукового товариства: збірник наук. праць студентів, магістрантів, аспірантів / за ред. О.В. Мельничука. Вип. 18. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 269–271.
 41. Матвієнко С. І., Іванова А. М. Економічна соціалізація дітей старшого дошкільного віку: до постановки проблеми. Актуальні питання сучасної педагогіки: творчість, майстерність, професіоналізм : матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. 15 березня 2019 року,

- м. Кременчук. Кременчук : Методичний кабінет, 2019. С. 144–147.
42. Мацук Л. О. Основні аспекти економічного виховання дітей старшого дошкільного віку в сучасній теорії та практиці дошкільної освіти України. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми. 2019. №53. С. 39–43.
<https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/911282>
43. Мельничук Л.Б. Методика ознайомлення дошкільників з соціальним довкіллям : навчально-методичний посібник для студентів педагогічного факультету спеціальності 012 «Дошкільна освіта». Рівне : ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені акад. С. Дем'янчука». 2020. 92 с. <https://surl.li/lwcuii>
44. Міщенко Л. Формування основ фінансової грамотності у дітей дошкільного віку в закладі дошкільної освіти. Інформаційний науково методичний журнал «Освіта Сумщини». 2024. №1(61). С. 41–45.
<https://surl.lt/qcvnks>
45. Навіщо навчати дітей фінансовій грамотності.
<https://ffin.ua/blog/articles/investopediia/post/navishcho-navchaty-diteifinansovoi-hramotnosti>
46. Мельничук Л. Б. Технологія ознайомлення дошкільників з соціальним довкіллям. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти та початкової школи в умовах ступеневого навчання : монографія / авт. кол. : В.Є. Борова, Л.В. Ілюк, О.Ф. Кирилович та ін. ; за заг. ред. О.О. Красовської. Рівне : О. Зень, 2021. С. 307–346.
47. Мельничук Л. Б., Пагута Т. І. Модель підготовки майбутніх вихователів до ознайомлення дошкільників з соціальним довкіллям. Науковий журнал «Молодий вчений». № 9 (73), вересень, 2019. С. 87–91.
48. Нікуліна О. Д. Формування економічного досвіду дітей у дитсадку. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2013. № 5 (264). Ч. I. С. 110–116.

49. Основи фінансової грамотності – дошкільникам
<https://oplatforma.com.ua/article/17740-osnovi-finansovoi-gramotnostidoshkilnikam>
50. Освітній напрям «Дитина в соціумі» : витяг з базового компонента дошкільної освіти (нова редакція). Дошкільне виховання. 2021. № 4. С. 9–10.
51. Павелків Р. В., Цигипало Р. В. Дитяча психологія. Київ : Академвидав, 2008. 413 с.
52. Парціальна програма «Соціально-фінансова освіта дітей дошкільного віку»
<https://zaichatko274.jimdofree.com/%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B5-%D0%B2%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%B2-%D0%B7%D0%B4%D0%BE/>
53. Планування освітньої роботи з дітьми старшого дошкільного віку за програмою «Українське дошкілля» / О. І. Білан. Тернопіль : Мандрівець, 2019. 192 с.
54. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка: підручник. 4-те вид. перер. Київ : ВЦ «Академія», 2018. 408 с.
55. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». Тернопіль : Мандрівець, 2017. 256 с.
56. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція). У 2 ч. Ч. І. Від народження до трьох років / О.П. Аксьонова, А.М. Аніщук, Л.В. Артемова [та ін.] ; наук. кер. О.Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2014. 204 с.
57. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція). У 2 ч. Ч. II. Від трьох до шести (семи) років / Аксьонова О.П., Аніщук А.М., Артемова Л.В. [та ін.] ; наук. кер. О.Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2014. 452 с.
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/programy-rozvytku-ditey/rozvytku->

- [ditini-doshkilnogo-vikuya-u-svitinova-redaktsiyachastina-2.pdf](#)
58. Ролік В, Гавриш Н, Косенчук О., Пироженко Т. Мої перші гроші.
https://talan.bank.gov.ua/uploads/files/a4-partialna-programa-dlia-doshkilniatalb.pdf?v=6&fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMТAAR3sutqV6dRvIUd3rBBSMQvqBrTG_Cf_cxguStFWup7CnPJyVPNymQaeb8_aem_uylD RqQ5qd6aDSrpZ1EjBg
59. Рогальська І.П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві : сутність, специфіка, супровід: монографія. Київ : Міленіум, 2008.
60. Сазонова А. В. Формування первинного економічного досвіду старших дошкільників в ігровій діяльності. Одеса. ПДПУ імені К.Д. Ушинського.
<http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/482/1/Sazonova.pdf>
61. Сазонова А.В. Формування первинного економічного досвіду старших дошкільників в ігровій діяльності : автореф. дис. канд. пед. наук. : Одеса, 2007. С. 24.
<http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/482/1/Sazonova.pdf>
62. Стежинки у Всесвіт : комплексна освітня програма для дітей раннього та передшкільного віку / автор. колектив ; наук. керівник К.Л. Крутий. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2020. 244 с.
https://dnz10.ucoz.ua/biblio/ekonomichne_vikhovannja_doshkilnjat-l.bfesjukova.pdf
63. Словник іншомовних слів / за ред. Є. Дубовенко, Ф. Ткаченко. Київ : Державне видання політ. літератури УРСР, 1955. 829 с.
64. Свердлова І. Формування економічної досвідченості дошкільників засобами гри. Вихователь-методист дошкіль. закл. 2013. № 1. С. 54–64.
65. Сулімова С., Сокиринська Н. Соціально-фінансова освіта : успішний досвід. Дошкільне виховання. 2016. № 4. С. 9–11.
66. Соціалізація дошкільників в умовах ДНЗ / Уклад. Т.І. Прищепа. Харків : Вид. група «Основа», 2010. 169 с.
67. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти томах. Київ : Рад. школа, 1976–1977. Т. 1. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості.

- Духовний світ школяра. Методика виховання колективу. 654 с.
68. Сухар В. Л. Ознайомлення з соціально-предметним довір'ям. Середній дошкільний вік. Харків : Ранок, 2019. 192 с.
 69. Сухар В. Л. Ознайомлення з соціально-предметним довір'ям. Старший дошкільний вік. Харків : Ранок, 2019. 224 с.
 70. Фесюкова Л. Соціально-економічне виховання дошкільнят. Харків : Веста : Вид-во. «Ранок», 2008. 104 с. (Комплекс матеріалів з економіки).
 71. Фінансова грамотність для дітей: найкращі ресурси для навчання дітей фінансам і грошима. Kyiv Dictionary. <https://brightchamps.com/blog/teaching-financial-literacy-for-kids/>
 72. Фінансова грамотність для дітей: як і з чого починати? <https://rubryka.com/article/finansova-gramotnist-dlya-ditej/>
 73. Формування первинного економічного досвіду старших дошкільників: навчально-методичний посібник / Е. А. Кладієва, Т. П. Михайліченко, А. В. Сазонова; Наук. ред. А. В. Сазонова; За заг. ред. А. В. Сазонової. Донецьк, 2008. 200 с.
 74. Фінансова грамотність для дітей: Основи управління грошима з раннього віку https://polygraphist.kiev.ua/blog/finansova-gramotnist-dlya-ditey-osnoviupravlnnya-groshima-z-rannogo-vku/?srsltid=AfmBOorgfLCH8mAmvdaajz1gsYIaGETu_y3V213zIQFYgW4m8drm8H0
 75. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні у 2021: звіт за результатами дослідження USAID. Київ, 2021.
 76. Фінансова грамотність як окремий предмет у школі: що про це думає молодь? https://znayshov.com/News/Details/finansova_hramotnist_Yak_okremyi_pr_edmet_u_shkoli_shcho_pro_tse_dumaie_molod
 77. Формування фінансової грамотності для дітей та підлітків. <https://yes-tm.com/finansovaya-gramotnost-dlya-ditej>
 78. Ярига І. І. Інноваційні аспекти економічної освіти дошкільнят. Вісник

ЛНУ імені Тараса Шевченка. № 22 (257), Ч. IV, 2012. С. 99–105.

79. Holden K., Kalish C., Scheinholz L., Dietrich D., and Novak B. Financial Literacy Programs Targeted on Pre-School Children: Development and Evaluation.
<https://minds.wisconsin.edu/bitstream/handle/1793/36314/holden2009-009.pdf?sequence=1>**HYPERLINK**
80. Saputra J., Susanti D. A Study of Several Financial Literacy Teaching Methods for Children. International Journal of Ethno-Sciences and Education Research. 2021. Vol. 1. № 2. P. 7–10. <https://surl.li/yapqfn>